JEAN ECHENOZ

RAVEL

TÜRKÇESİ
MEHMET EMİN ÖZCAN

ROMAN

JEAN ECHENOZ

RAVEL

Kimi kez banyodan çıktığımıza pişman oluruz. Öncelikle, keselenmiş deri hücreleri arasında saç kıllarının köpükleri kucakladığı ılık ve sabunlu sudan çıkıp iyi ısınmamış bir evin hoyrat serinliğine geçmek hoş olmaz. Sonra, kısa boyluysak, ejderha ayaklı küvetin kenarları da yüksekse, bacağımızı küvetin dışına atıp müteredditorta parmakla banyonun kaygan karolarını yoklamak az iş değildir. Bacak arasını çarpmamak ya da fena halde kayıp düşmemek için çok dikkatli hareket etmek uygun olur. Elbette kendi ölçülerimize göre küvet yaptırtarak bu güçlüğün üstesinden gelebiliriz; ama bu masraf demek, daha geçenlerde yapılmış olmasına karşın hâlâ yeterli olmayan merkezi ısıtma sistemine harcanandan daha kabarık bir masraf. Küvetin içinde boyuna kadar suya gömülü kalmak, sonsuza kadar değil elbette ama saatler boyu, biraz sıcak su akıtmak için sağ ayakla zaman zaman musluğu açıp su ısısını ayarlayarak ana rahmi gibi bir atmosfer sağlamak daha iyi.

Ama bunun sonu yok, her zamanki gibi iş acele, Hélène Jourdan-Morhange bir saate kadar gelmiş olur. Bu yüzden Ravel küvetinden zar zor çıkıyor, sonra kurulanıp nadir bulunur sedef rengindeki bornozuna sarılıp katlanır fırçasıyla dişlerini yıkıyor, tek kılı bile ihmal etmeden tıraş oluyor, tek bir çizgiyi bile ihmal etmeden taranıyor, kaşında gece boyunca anten gibi büyümüş inatçı bir kılı çekiyor. Sonra, tuvalet masası üstünden, saç fırçaları, fildişi taraklar ve parfüm şişeleri arasında duran, timsah desenli özel seçim koyun derisinden ve içi kapitone saten, şık bir manikür

çantasını alıyor, sıcak suyun verdiği yumuşaklıktan yararlanıp tırnaklarını istediği uzunlukta, acıtmadan kesiyor. Banyonun sanatkârane biçimlendirilmiş penceresinden çıplak ağaçların altındaki siyah beyaz bahçeye bakıyor, yerdeki biçili çim ölü, fıskiye donup felç olmuş kalmış. 1927'nin son günlerinden biri, sabahın erken saati. Her gece olduğu gibi az ve kötü uyumuş Ravel'in her sabah olduğu gibi keyfi kaçmış durumda, hatta nasıl giyineceğini bile bilmiyor, keyifsizliğini artıran başka bir olgu da bu.

Küçük, karmaşık evinin merdivenlerini tırmanıyor: Bahçe tarafında üç kat var, ama dışardan sadece bir katmış gibi görünüyor. Sokakla düzayak olan üçüncü katta, koridordaki pencereden dışarı bakıp gelip geçenlerin kaç kat giyindiklerini anlamaya çalışıyor, mesele ne giymesi gerektiğine dair fikir edinmek. Ama Montfort-l'Amaury için bu saat henüz çok erken, sokakta, içinde Hélène'le birlikte çoktan evinin önüne park etmiş koyu gri ve artık yeni gibi durmayan küçük bir Peugeot 201 dışında ne başka bir şey ne de başka kimse var. Etrafta görülecek hiçbir şey yok, kapalı gök soluk güneşi içine almış.

Ayrıca hiçbir yerde ses işitilmiyor, mutfakta sessizlik hâkim, Ravel yolculuk öncesine Madam Révelot'ya izin verdi çünkü. Her zamanki gibi geç kalmış durumda, sigara yakarken küfrediyor, bu arada çabucak giyinmesi gerekiyor, neyse ki elini attığı giysiler, tam da istedikleri. Sonra, küçücük bir el çantasını bile hazırlamak çılgına çeviriyor onu: iki gün önceden bir valiz alayı Paris'e sevk edildi. Ravel hazır olduktan sonra eve göz atıyor, bütün pencerelerin kapalı, bahçe kapısının sürgülü, mutfakta gazın kesilmiş ve girişteki elektrik şalterinin indirilmiş olduğundan emin oluyor. Gerçekten küçük bir ev bu, hemen gezilip bitirilebiliyor, yine de bütün bu denetimler yeterli değil. Ravel çıkmadan önce banyodaki kazanı söndürüp söndürmediğine bakıyor, yarım ağız söylenirken kapıyı birden açınca dondurucu soğuğu geriye doğru taranmış, hâlâ nemli saçlarında hissediyor.

Sekiz dar basamağı inince, yokuşlu sokakta, el freni çekilmiş 201 duruyor işte, direksiyonda Hélène soğuktan titriyor, sarı düğün çiçeği renkli parmaksız eldivenlerinin açıkta bıraktığı parmaklarını piyano çalar gibi kımıldatıyor. Hélène güzelce bir kadın, hâlâ hatırlayan varsa, biraz Orane Demazis'ye benziyor, ama zaten o yıllarda birçok kadın bir yönleriyle biraz Orane Demazis'yi andırıyor olabilir. Yakasını kaldırdığı kürk mantosunun altındaki şeftali rengi krep elbisesinin üst kısmı kısa ceket biçiminde, göğüs altından başlayan eteği kemik tokalı bir kemerle süslenmiş. Çok hoş. Bekliyor. Epeydir bekliyor ama.

İki yortu arasındaki bu dondurucu havada Hélène'in yarım saatten fazladır beklediği Ravel, elinde çantası, arduvaz rengi bir takım ve çikolata rengi kısa pardösü giyinmiş halde beliriyor nihayet. Onun kıyafeti de fena değil. Her ne kadar eski moda ve belki de mevsime göre biraz ince olsa da. Koluna taktığı bastonu, bilekten kıvrılmış eldivenleriyle Diane ya da Enghien at yarışlarında tribünlerde oturan şık bir bahisçiyi, hatta bir at sahibini andırıyor, ama bir yaşındaki atıyla ilgileneceği yerde klasik gri ceketi ya da keten blazeriyle dikkat çekmeye çalışan bir hayvan yetiştiricisi gibi. Telaşsızca biniyor Peugeot'ya, otururken iç çekiyor, pantolonunun dizlerini düzeltiyor, buruşmasın diye yavaşça çekiyor. Hadi bakalım, diyor pardösüsünün ilk düğmesini açarken, sanırım gidebiliriz. Hélène dönüp bir çırpıda tepeden tırnağa süzüyor onu: merserize çorapları ve ipek cep mendili, her zamanki gibi kravatıyla neşeli bir uyum içinde.

Araba yerine evinizde bekletebilirdiniz, diye söze girmeye cesaret ediyor marşa basarken, hava nasıl soğuk siz de gördünüz. Kuru bir gülümsemeyle, çıkmadan önce evi biraz toplaması gerektiğini, bunun zaman aldığını, her yeri elden geçirmek zorunda kaldığını belirtiyor. Zaten her zamanki gibi gece gözüne uyku girmemiş, üstelik şafakla birlikte kalkması gerekmiş, Hélène onun bundan nefret ettiğini biliyor. Ayrıca evin ne kadar küçük olduğunu da biliyor, rahat edemezlerdi ki. Olsun ama, diyor Hélène,

beni öldürecektiniz. Hadi Hélène, diyor bir Gauloise yakarak. Hadi ama. Kaçtaydı şu tren tam olarak?

On biri on iki geçe, diyor Hélène gaza basarken, sonra Montfort-l'Amaury'yi geçiyoruz, madeni bir ışık altında o anda donup kalmış, ıssız bir buzul gibi her yer. Monfort'dan çıkmadan önce, kilisenin yanında bir penceresi sarı bir dikdörtgen olan büyük bir burjuva evinin önünden geçiyoruz, Ravel arkadaşı Zogheb'in çoktan kalkmış olduğunu söylüyor, sonra Versailles'a varıyoruz, orada Paris caddesine yöneliyoruz. Hélène bir kavşak önünde tereddüt edince araba bir an yalpalıyor, Ravel biraz mızıldanıyor. Amma da kötü kullanıyorsunuz, diye haykırıyor, kardeşim Édouard çok daha iyi beceriyor. Bence bu işi hiç başaramayacaksınız. Sèvres girişine doğru Hélène kaldırımda kolunun altında gazete kağıdına sarılmış bir tabloyu andıran bir şey taşıyan fötr şapkalı birini görünce ani bir fren yapıyor. Adam karşıya geçmek için bekliyor gibi göründüğünden, Hélène duruyor, geçmesine izin veriyor, ama durmasının nedeni daha çok, eskisinden daha sivri, solgun ve çökmüş görünen Ravel'in yüz ifadesini incelemek sanki –gözlerini bir an kapatınca, ölüye benziyor. İyi misiniz?

İyiyim, diyor, iyiyim herhalde, ama kendini hâlâ yorgun hissediyor. Bir yığın tahlilden sonra bir yıl hiçbir şey yapmadan dinlenme önerisini Ravel reddettiği için öfkelenen doktor yolculuğa hazırlamak amacıyla ona uyarıcılar vermişti. Bu ise onu hipofiz ve böbreküstü özlerinden, sitoserum ve kakodilattan oluşan yoğun bir iğne kürüyle baş başa bıraktı, iğne üstüne iğne oldu; bunu hiç kimse sevmez elbette. Bütün bunlara karşın durumu düzelmiyor. Hélène tedaviyi değiştirmeyi önerirken, onu bitkisel tedaviye heveslendirmek için kendisine yazan bir meslektaşının da aynı şeyi düşündüğünü söylüyor. Aman neyse, dönünce bakarız. Sonra bir süre, içinden geçtikleri Sèvres'i seyretmek için susuyor, ama aslında o sabah Sèvres'de de görülecek pek de bir şey yok, kapısı sürgülü gri binalardan, iliklenmiş koyu renkli giysilerden, kafaya geçirilmiş

kara şapkalardan, kapalı siyah arabalardan başka. Şimdi, yolculuğa çıkmak isteyip istemediğinden de pek emin değil. Hep aynı şey, değil mi, önerileri hiç düşünmeden ve son dakikada kabul ediyor, bu canını sıkıyor onun. Ayrıca ya sigaralar, acaba Hélène bütün bu zaman boyunca sigaralarını ona ulaştırabilmek için her şeyin ayarlandığından emin mi? Hélène her şey ayarlandı diyor. Peki biletler? Biletler yanında mı? Her şey burada, diyor Hélène çantasını göstererek.

Saint-Cloud kapısından Paris'e giriyoruz. Seine'le buluşuyor, Concorde'a kadar kıyısından gidiyoruz, oradan da kuzeye, Saint-Lazare garına yöneliyoruz. Elbette batı banliyölerinden daha canlı burası, ama pek o kadar da değil aslında. Bisiklete binmiş adamlar, duvarlarda afişler, saçı yapılı kadınlar, birkaçı Panhard-Levassor ya da Rosengart model bir sürü lüks araba görüyoruz. Pépinière sokağının sonuna varıp Rome sokağına daldığımızda muhabbet tellalı iskarpinine benzeyen iki renkli bir Salmson VAL3 görüyoruz.

Saat ondan biraz önce, Hélène mütevazı Peugeot'sunu Terminus Oteli önüne park ediyor, sonra Havre meydanındaki, Ravel'in gitmeye alışık olduğu bara, Criterion'a yollanıyoruz, burada o zamanlar "usta" dedikleri türden şarkıcılar olan Marcelle Gérard ile Madeleine Grey, önlerinde sıcak içecekler, telaşsızca bekliyorlar. Ravel acele etmeden kahvesini söylüyor, ardından bir tane daha istiyor, bu sırada üç genç kadın tezgâhın üstündeki saate giderek daha sık bakıyor, bakışlarıyla birilerini sorguluyorlar. Endişeleniyoruz, sonunda hareketlerimizi hızlandırıyoruz, Ravel'i Criterion'un tam karşısındaki gara götürmeye karar veriyor, özel trenin hareketinden tam tamına yarım saat önce oraya varıyoruz. Ravel adımlarını açıyor, onu biraz uzaktan takip eden ve iki gar hamalının dört koca valizle bir el çantasını taşımalarına ellerinden geldiğince yardım eden dostlarıyla gara geldiğimizde tren perona bile girmemiş. Bagaj epeyce ağır, ama bu genç kadınlar müziği o kadar çok seviyorlar ki.

Raylara doğru eğilmiş Ravel bir Gauloise yakıyor, sonra da, gazete büfesinden her zaman okuduğu basın organı *Le Populaire* olmadığı için aldığı *L'Intransigeant*'ı çıkarıyor pardösüsünün cebinden. Yılın son günlerinde olduğumuz için, gazete âdet olduğu üzere yılın bir bilançosunu veriyor, bölge seçimlerini yaptığımızı, *Cap Arcona* gemisini suya indirdiğimizi, Sacco ve Vanzetti'yi elektrikli sandalyeye gönderdiğimizi, ilk sesli filmi çektiğimizi ve televizyonu icat ettiğimizi hatırlatıyor. *L'Intransigeant* o yıl müzik dünyasında olup biten her şeyi sıralayamasa da, örneğin Gary Mulligan'ın doğumu gibi, yeni Pleyel salonunun açılış törenine de yer vermiş, bu yazı üstünde Ravel bir süre duruyor, yazıda adını biraz aradıktan sonra buluyor ve omuz silkiyor. Sonra kadınlar bagajları peron kenarına piramit biçiminde yığan gar hamallarından ayrılarak nefes nefese yanma geldiklerinde, Hélène gazeteyi gösterip haberleri soruyor çekinerek: Pek bir şey yok, diyor, önemli bir şey yok. Zaten bu sağcı bir gazete, öyle ya.

Yüksek hızlı Buddicom 111'in hızlı versiyonu olan 120 tipi bir lokomotifin çektiği özel tren beliriyor sonunda. Hamallar valizleri bagaj için ayrılmış bölümlere taşımaya başlıyorlar, bu sırada Ravel, olabildiğince saygıyla davranarak, iltifatlar edip öpücükler kondurarak, teşekkürler ve dostluk gösteriyle birlikte hanımlara veda ediyor. Sonra birinci sınıf vagona biniyor, pencere kenarında kendisine ayrılmış yeri kolayca buluyor, camı indiriyor. Hareket saatine kadar yavaşça azalan birkaç söz daha söylüyoruz gülümseyerek, tren kalktığında da hanımlar çantalarından mendillerini çıkarıp sallamaya başlıyorlar. Ravel hiçbir şey sallamıyor, elini azıcık kaldırıp yamuk bir tebessümle son kez gülümsüyor, sonra da pencereyi kapatıp yeniden gazetesini açıyor.

Kuzey Amerika'ya gitmek üzere Havre limanındaki gara doğru yol alıyor. Oraya ilk gidişi, son gidişi olacak. Bugünden sonra tamı tamına on yılı var yaşayacak.

Ravel'in Amerika'ya gitmek üzere binmiş olduğu, aynı adlı yolcu gemilerinden ikincisi olan *France* gemisine gelince, Japonlara satılıncaya kadar önünde daha dokuz yıllık bir hizmet süresi var. Atlantik ötesi ulaşımı sağlayan, Saint-Nazaire-Penhoët tersanesinden yirmi beş yıl önce çıkmış bu amiral gemisi, perçinli bir çelik yığını, iki yüz yirmi metre uzunluğu ve yirmi üç metre genişliğindeki bir blok, üstünde biri süs, dört baca bulunuyor. Bu gemi kurmaylar ve beş yüz kişilik mürettebatla birlikte birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar yaklaşık iki bin kişi taşıyabiliyor. Dört bin beygir gücündeki Prudhon-Capus kazanlarının çevirdiği dört grup Parsons türbininin sağladığı ortalama yirmi üç knotluk hızla giden geminin Atlas Okyanusu'nu tatlı tatlı geçmesi için altı gün yetiyor, oysa filonun daha az güce sahip diğer gemileri aynı mesafeyi dokuz günde aşarken nefes nefese kalıyor.

Buharlı bir Ritz ya da Carlton oteli olan *France* gemisinin en büyük kozu sadece sürati değil, konforu: Ravel gemiye adım atar atmaz yepyeni ışıltılı kırmızı giysili vale kılığında kusursuz bir tayfa ekibi merdivenlerden, sonra da koridorlardan geçerek onu kendisi için ayrılmış süite götürüyor. Ahşap aksamı çeşitli ağaç türlerinden –Macar çınarı ve meşesi, kadifemsi kırmızı ya da gri benekli akağaç– yapılmış, duvarları şintz kaplama, mobilyası limon ağacı-pelesenk, çift banyosu kırmızı somaki olan lüks bir süit. Ravel etrafı çabucak kolaçan ettikten sonra şimdilik rıhtıma bakan pencereden dışarıya bir göz atıyor: Saint-Lazare'da olduğu gibi mendil, ama ayrıca şapka, çiçek ve başka şeyler de sallayan ana baba ve akrabaların oluşturduğu kalabalığı gözlüyor. Kalabalıkta herhangi birini tanımaya çalışmıyor, gara kadar eşlik etmelerini istemiş olsa da gemiye yalnız binmeyi yeğliyor. Pardösüsünü çıkardıktan, üç valizi açıp lavabo kenarına tuvalet malzemelerini yerleştirdikten sonra restoranda metrdotelin yanında

bir yer, sonra da güverte şefinin yanında bir şezlong ayırmaya gidiyor. Demir almayı beklerken, maun duvarları sedef kakmalı sigara odasında bir süre oyalanıyor. Orada bir iki Gauloise daha tüttürüyor ve üzerine dikilen ya da kaçamak bakışlardan, belli belirsiz ya da açık bir iki gülümseyişten onu tanımış olduklarını düşünüyor.

Bir şey yok bunda, bu son derece normal: şöhretinin doruğunda, elli iki yaşında, Stravinsky'yle dünyanın en beğenilen müzisyeni rolünü paylaşıyor, gazetelerde sık sık resmini görüyoruz. Dış görünüşüne bakıldığında da bu durum olağan: sinekkaydı traşlı keskin yüzü, ince uzun burnu iki düşey üçgen çiziyor. Kapkara, canlı, endişeli bakışlar, kalın kaşlar, geniş alnını meydana çıkaran geriye yapıştırılmış saçlar, ince dudaklar, memesiz kepçe kulaklar, soluk ten. Zarif, mesafeli bir tavır, seçkin bir sadelik, buz gibi bir nezaket, hiç geveze denemez, kuru bir adam, ama şık, yirmi dört saat iki dirhem bir çekirdek.

Bununla birlikte, yüzü eskiden bu kadar pürüzsüz değildi, gençliğinde her şeyi denedi: Yirmi beş yaşında favori bıraktı, monokl ve köstek ekledi, otuzunda ucu sivri sakal, sonra kare sakal, ardından bir bıyık denemesi. Otuz beş yaşında hepsini kesti, aynı anda kabarık bıraktığı saçını da düzleştirdi, sonra saçı hep yapışık ve düz kaldı, çabucak da beyazladı. Temel özelliği, başının bedenine göre daha büyük görülmesine neden olan ve ona acı veren boyuydu. Bir altmış bir boy, kırk beş kilo, yetmiş yedi santim göğüs ölçüsüyle Ravel bir jokey görünüşüne sahipti, yani o dönemde iki şehir arasında –Oxford, Mississippi ile New Orleans– iki kitap –*Mosquitoes* (*Sivrisinekler*) ile *Sartoris*– ve iki viski –Jack Daniels ile Jack Daniels arasında gidip gelen William Faulkner'ın ölçülerinde.

Demir aldığımızı bildiren sirenleri duyan Ravel camların ardından manevrayı izlemek üzere geminin üst güvertesine çıktığında, kapalı gökyüzünde güneş belli belirsiz. Bu sabah 201'de yakınıp durduğu müthiş yorgunluk üç tondaki düdüklerin çalmasıyla birlikte geçmiş gibi; bir anda kendini

hafif, dipdiri, açık havaya çıkacak kadar canlı hissediyor. Ama bu uzun sürmüyor: Pardösüsü olmadan hemen üşüyor, ceketinin uçlarını göğsüne doğru çekiyor ve titriyor. Bir anda çıkan rüzgâr, elbisesini derisine yapıştırıyor, varlığını ve işlevini tanımıyor. Bedeninin yüzeyine tam karşıdan saldırdığı için, adam kendini çıplak hissediyor ve sigara yakmak için birkaç kez hamle yapması gerekiyor, çünkü kibritler tutuşacak zaman bulamıyor. Sonunda başarıyor, ama bu kez de Gauloise'ın tıpkı dağda olduğu gibi –kısa sanatoryum anısı– her zamanki tadı yok: rüzgâr dumanla birlikte Ravel'in ciğerlerine doluyor, şimdi de bedeni içerden üşütüyor, her yerden saldırıyor, şapkasını uçurup nefesini keserek, külleri giysisi ve gözlerine savurarak; kavga giderek daha eşitsiz hale geliyor, en iyisi geri çekilmek. Havre limanında ağır ağır manevra yapan, böğürerek koyu geçen, sonra da Sainte-Adresse ve Hève burnundan bütün güzelliğini sergileyerek süzülen geminin manevrasını izlemek üzere diğerleri gibi cam bölmenin ardına dönüyor

Açık denize çıkıldığından, yolcular manzaradan hemen sıkılıyor. Peş peşe camlı sahanlıktan ayrılıp *France*'ın gösterişli salonlarını, bronzlarını ve gül ağacı mobilyalarını, damasko döşemeleri ve yaldızlarını, büyük şamdanlarını ve halılarını hayranlıkla izlemeye koyuluyorlar. Ravel kalıyor; zaman zaman beyaz çizgilerin oluştuğu yeşil ve gri deniz yüzeyini, bir melodi çizgisi, bir ritim, olur ya, bir laytmotif çıkarabilme fikriyle olabildiğince uzun seyretmeyi yeğliyor. İşin asla böyle yürümediğini, esin diye bir şeyin olmadığını, bestenin ancak piyano önünde yapılabildiğini iyi biliyor. Olsun, ilk kez böyle bir manzara önünde olduğundan denemesi bedava. Buna karşın bir süre sonra hiçbir motifin akla gelmediği ve Ravel'in de sıkılmaya başladığı ortaya çıkıyor, bıkkınlığın gölgesi burnunu gösteriyor, yorgunluğu da bumerang gibi elinden tutup geri getiriyor: Bu tutarsız eğretilemeler bile ona biraz dinlense fena olmayacak demeye getiriyor. Ravel koca geminin koridorlarına dalıp sonunda süitini buluyor, suyun ortasındaki bu bina-

nın içinde kaybolmuş olması hoşuna gidiyor sanki. Süitini bulunca yatağına uzanıyor, gün batarken varıp hemen ayrılacağımız Southampton molasını beklemeye başlıyor. Bundan sonra asıl Atlantik yolcuğu başlayacak.

Öğle yemeğini gemide bir lokmada yuttuğu bir katı yumurtayla geçiştirdiği için kendini yeniden halsiz hissediyor, ayrıca deniz havasının muazzam yoğunluğu narin ciğerlerini doldurmuş durumda. Uzanmış halde, bir süre kestirmeye çalışıyor, ama sinirliliği halsizliğine savaş açmış olduğundan bu kavga en sonunda her ikisinin de artmasına neden oluyor, ta ki bileşenlerinin toplamından çok daha ağır, fiziksel ve ruhsal üçüncü bir rahatsızlık yaratıncaya kadar. Doğruluyor ve biraz okumayı deniyor, ama gözleri satırlar üstünde hiçbir anlam devşiremeden gezinip duruyor. Kalkmaya karar veriyor, süitte volta atıyor, ayrıntıları inceliyor, sonuç alamıyor, sonunda bir şeyler unutup unutmadığını görmek üzere valizlerini karıştırmaya karar veriyor. Hayır, unutulan bir şey yok. Tıka basa Gauloise doldurulmuş küçük mavi valiz dışında, diğerleri, örneğin, altmış gömlek, yirmi çift ayakkabı, yetmiş beş kravat ve yirmi beş pijama, bunlar parça-bütün ilişkisi ilkesi göz önüne alındığında, gardırobunun tamamına ilişkin bir fikir veriyor.

Gardırobunun içeriğine, bakımına ve yenilenmesine hep özen göstermiştir. Son modayı izler, hatta modanın öncüsüdür; Fransa'da pastel gömlek giyen, keyfi istediğinde baştan aşağı –triko, pantolon, çorap, ayakkabı– beyaz giyinebilen ilk kişi o, bu konuda böyle dikkatli ve özenli olmuştur. Gençken siyah takım ve göz kamaştırıcı yelek, önü fırfırlı gömlek giydiğini, silindir şapka ve taze tereyağı renginde eldiven taktığını gördük. Satie'yle birlikte –Satie'nin onun hakkında kötü şeyler söylemesinden önceydi bu– reglan pardösü, kıvrık saplı baston, melon şapka kullandığını gördük. Roma ödülü adaylarının dinlenmeleri için verilen arada, bakışları dalmış, bir elini redingotunun içine sokmuş ve bu kez başına bir *cronstadt* şapka takmış halde gördük – Ravel'in jürinin verdiği kantatları fazla serbest yorumladığı

için beş kez dışarı çıkartılmasından ve onlara, size ancak itfaiyeci olabilirsiniz diyebilsem, bu denli aptal olduğunuzu söylemek zorunda kalmazdım, diye haykırmasından önceydi bu. Siyah beyaz takım içinde, siyah beyaz çizgili çoraplı, beyaz ayakkabılı, kafasında hasır kanotiye şapkasıyla ve kolunun bir uzantısı olmuş bastonuyla gördük –dudaklarda tebessüm ne ise elde baston odur. Alma Mahler'in evinde çarpıcı taftayla kaplı gördük onu –bu da yine Alma'nın onun hakkında netameli sözler söylemesinden önceydi. Bunlardan başka, altın işlemeli siyah bir robdöşambrı ve biri Paris'te, diğeri Montfort'da iki smokini var.

Southampton'a varıldığını haber veren düdükler seslerini yeniden yükselttiğinde, Ravel geminin yanaşmasını izlemek üzere bir kez daha pardösüsünü giyiyor. Üst güverteden bakıldığında, bir anda çöken karanlıkta, önce lamba ışıklarının sarı noktaları limana giden kanalın iki yakasını belli ediyor, ama liman daha iyi ışıklandırılmış: Ravel rıhtımın üstünde yükselen vinç iskeletlerini, kalafata çekilmiş *Mauretania* adlı bir gemiyi, *Titanic* anıtının tepesindeki bronz meleği ve transatlantiğin yanaşmasından az önce üstünde birkaç kişi gördüğü rıhtımda duran yeşil bir Southern Railway trenini ayırt etmeye başlıyor. Gemi palamarla bağlandığında rıhtımdakilerden biri elinde bir dosya, gruptan ayrılıyor, sonra merdiven indirilir indirilmez hızlı adımlarla gemiye çıkıyor.

Bilge yüzü, ciddi kılığı ve tatlı sesi, monokl ve kıvrık yakasıyla Georges Jean-Aubry bir profesöre ya da bir hekime, bir hukukçuya ya da adli tıp profesörüne benziyor. Ravel onunla otuz yıl önce, Érard salonunda, Ricardo Viñes'in *Aynalar*'ının ilk temsilinde karşılaştı. Londra'da ikamet eden Jean-Aubry bu kısa mola sırasında Ravel'e saygılarını sunmak ve ona Gallimard yayınevinin gelecek yıl yayınlayacağı, Joseph Conrad'ın *Altın Ok* kitabının henüz bitirdiği çevirisini vermek üzere Southampton'a kadar gelmiş. Bu kitap, Ravel'i yolculuk boyunca oyalar, diye düşünüyor. Conrad'a gelince, üç yıl önce öldü.

Ölmeden üç yıl önce Ravel ve Jean-Aubry onu ziyaret etmiş ve bu pek de keyifli olmamıştı. Ravel'den daha yapılı olan Conrad onun gibi kısa boyluydu, sert yüz hatları vardı, pek konuşmazdı. Hep marazlı olduğu için insanlara açılmayı da sevmezdi, sinirleri zayıftı, sağı solu belli olmazdı, bilekleri ve parmakları lumbago ve gut yüzünden sakattı. Canı konuşmak istediğinde renkli bir Marsilya aksanıyla konuşurdu, Fransa'daki ilk ikametinin anısıydı bu –Delestang ve Oğulları şirketinin çeşitli gemilerinde önce yolcu, sonra ticaret gemilerinde subayı adayı, ardında da kamarot sıfatıyla üç yıl geçirmiş, ardından, Ravel'in doğduğu tarihten hemen sonra, kalbine bir kurşun sıkıp başarısız bir intihar girişiminde bulunmuştu.

İşte böylece Ravel de tıpkı Conrad gibi çok konuşkan olmadığından sohbetleri çöl kuruluğunda geçti denebilir, birinin öbürünün edebiyatını beğendiğini ölçülü biçimde söylediği, öbürününse ötekinin müziği hakkındaki bilgisizliğini ustalıkla gizleyebildiği birkaç vaha dışında. Bu çölde Jean-Aubry bir dilsizden diğerine koşuyor, işi başından aşkın bir itfaiyeci gibi, önce birine sonra diğerine yapay solunum yapmaya çalışıyordu. *France*'ın güvertesinde, bu buluşmaya dair iki üç anıyı daha tazeliyoruz, sonra Jean-Aubry Ravel'e yeni çevirdiği ve *Altın Ok*'la aynı zamanda yayımlanacak olan *Frère-de-la-côte*'tan – Conrad'ın *The Rover* adlı kitabının çevirisi- bir örnek gönderme sözü veriyor, gemi düdüğüyle konuşmaları kesiliyor, ve işte, elveda Southampton.

İki kamaralı süitine dönen Ravel akşam yemeği için giysi değiştirmeyi göze alamıyor. Biraz düşününce, yorgun olduğundan bu akşam yemek salonuna bile katlanmaya niyeti yok. Bir Pernod ısmarladıktan sonra gemi personeline söyleyip kendi mönüsünü kendi hazırlamayı tercih ediyor, denizin ortasında Montfort l'Amaury'de her zamanki yemeklerinden bir mönü oluşturmak –sirkeli uskumru, az

pişmiş biftek, gravyer peyniri ve mevsim meyveleri, yanında da bir sürahi beyaz şarap– hoşuna gidiyor.

Sonra, saat henüz erken, hepsini yiyip bitirdikten sonra saat dokuz buçuk bile olmamış. Montfort'da akşam yemeğinden sonra genellikle uyku söz konusu olmadığından, gece ancak o saatte başlar. Evinin küçücük oluşu bir yığın etkinlik olasılığını, bu etkinlikler bir anlık ya da geçici heveslerden ibaret olsa bile, daraltır. Mutfaktan salona gelir gider, arada kütüphane ve piyanoya el atar, sonra bahçede son bir tur, hiçbir şey yapmasa da Ravel'in çok işi olur, ta ki yatağa gitme gerekliliği belirene kadar. Ama burada hiçbir eğlence yok, hiçbir iş, bağlanacak hiçbir bağ yok, *France*'ın barlarında ya da oyun salonlarında zaman öldürmek yolunda hiçbir istek de yok. Kamarası Montfort'daki evden çok daha küçük olsa da iki açıdan tam tersi bir etki yaratıyor: Bir bakıma fazlasıyla geniş, bir bakıma da bedenin ancak sığabileceği bir hastane odası ölçüsünde; ana mekân ama donup kalmış bir yer, insan kendisiyle uğraşmaktan başka yapacak hiçbir şey bulamaz; sanki suda yüzen bir sanatoryum. Ravel Jean-Aubry'nin ona verdiği Conrad çevirisinin ilk sayfasını açıyor ve ilk cümleye bakıyor, *Okuyacağınız sayfalar görünüşe bakılırsa bir tek kadına yazılmış, el yazısıyla sayfalar dolusu bir metinden alındı*, hiç fena başlangıç değil, ama bu akşam, hayır, pek isteği yok. Bir kereden bir şey olmaz, aslında, erkenden yatsa mı ki.

İşte soyunmaya başlıyor, sonra, yeşil giysiler rafındaki pijamalarının önünde biraz kararsız kalıp sonunda Veronese yeşili yerine zümrüt rengini yeğliyor, yirmi beş yatak kıyafetinden birini açıyor. Bunları yaparken esniyor ve kendini uykusu gelmiş gibi hissediyor, doğru karar aldığını düşünüp rahatlıyor. Uyumayı denemeden önce yine de biraz okumayı düşünerek başucu lambası dışında diğer ışıkları söndürüyor. Yatağa girince çeviriyi yeniden açıyor, ikinci cümleye ve sonra diğerlerine girişiyor, *Kadın bunu yazanın çocukluk arkadaşı olmalı. Henüz çocukken ya da daha çok gençken birbirlerinin izini kaybetmiş olmalılar. Yıllar yıllar*

geçmiş, dördüncü satırda gözkapakları kapanmaya başladı bile, artık okuduğundan hiçbir şey anlamıyor, yarın kaldığımız yerden devam ederiz artık. Ravel, alışıldık bir hareketle, başucunda hep aynı lamba varmış gibi, lambayı söndürüyor, sonra, her akşam şafağa kadar uyku peşinde koşan, sonunda ikinci el, elden düşme, vasat nitelikli bir uyku yakalayabilen o, işte şimdi, saat daha on bile olmamışken, kuyu dibindeki taş gibi uyuyakalıyor.

Uyuyor ve ertesi gün, dünyanın bütün gemilerinde ezelden beri her gün yapıldığı gibi, saat on birde size güvertede bir kase et suyu ikram ediliyor. Bir şezlongda, üstünüzdeki kalın örtü, deniz serpintisine karşın sıcacık tutuyor sizi, okyanusu izleyerek kaynar çorbanızı içiyorsunuz, çok hoş. Bu model şezlonglar bahçelerde ve sahillerde, balkonlarda ve kapı önlerinde, yakında artık her yerde görülecek, oysa o zamanlar sadece transatlantiklerin güvertesinde bulunuyor ve karaya ayak bastıklarında adlarını olduğu gibi koruyacaklar.

Ravel'in şezlongu mavi beyaz çizgili, Kanarya adası çamından gezinti güvertesi ise sarı renkli, üstünde kızıl damar var. Işte böyle, Ravel okyanusu izliyor, diğerleri gibi, ama onlara ilişmiyor, onun doğasında yok bu. Gençliğindeki mesafeli soğukluğundan vazgeçti, ama insanların boynuna atılacak biri de olup çıkmadı. Sağında sanayici havasına sahip bir çift, solunda otuz beş yaşlarında yapayalnız bir kadın var, bakışları bir okyanusa bir elindeki kitaba kayıyor, Ravel başlığını okumaya çalışırken belli ettirmeden boynu kopacak gibi oluyor.

Ona gelince, Jean-Aubry'nin verdiği ve yazarın iki not arasında bir öykü olarak sunduğu metni dizlerinin üstünde açık tutuyor. Ravel ilk notu okuyup bitiriyor, *Büyük bir şahsiyetin bir delikanlı üzerindeki etkisine dair kayda değer bir örnek*, sonra, et suyu bittiği, hava da biraz soğuduğu için güverteden ayrılıp okuma salonuna geçiyor, bu sırada sarı mermerden ve gri Lunel taşından yapılmış, Rambouillet'de, Toulouse kontunun malikanesindeki merdivenin bir taklidi

olan büyük merdivenin bezemeleri önünde biraz duruyor. Diğer yolculardan kimileri jimnastik salonuna, kimileri *squash* kortuna, kimileri havuza, elektrikli Türk hamamına ya da mini golf sahasına, *shuffleboard* oyununda kapışmak üzere filika güvertesine, usta hilebazlar tarafından yolunmak üzere tütün salonuna doğru dağılırlarken, öğle yemeğine kadar okumaya karar veriyor o. Ama yemek zamanı geldiğinde kendisine de bir yerin ayrılmış olduğu yemek salonuna gitmek yerine, bunu başka bir zamana bırakmayı yeğliyor, sonra alakart restorana gidiyor. Orada kendimizi daha özgür hissediyoruz, istediğimiz zaman gidiyoruz, canımız ne çekiyorsa onu yiyoruz. Yılın son günü olduğu için yiyeceğin bol, gecenin uzun, hareketli, gürültülü geçecek olması korkutucu, Ravel az şey yemeye karar veriyor.

Öğleden sonra önce sinemada geçiyor, *Metropolis*'le birlikte sessiz sinemanın sona erdiğini haber veren *Napolyon* filmi oynuyor. Canı biraz eğlenceli şeyler istemesi ve basit şeylerle eğlenmeye yatkın olması nedeniyle, geçen yıl onu epey eğlendirmiş olan *La Madonne des sleepings* (Yataklı Vagonlar Madonnası) ya da *Patouillard et sa vache* (Patouillard ile İneği), hatta *Bigorno couvreur* (Çatıcı Bigorno) gibi daha az ciddi, yeni eserleri tercih etse de, bu filmi çok da sıkılmadan tekrar izliyor. Ardından kamarasına gidip biraz uzandıktan sonra bir numaralı smokinini giyinerek, bu kez birinci sınıf restoranda akşam yemeği için hazırlanıyor. Kaçınılmaz olarak kaptanın masasına oturacak, o hiç eksik olmayan kısa beyaz sakalına ve beyaz tören üniformasına hayır diyemeyecek. Bu yemek sırasında, yine kaçınılmaz olarak, ateşkesin onuncu yıldönümü münasebetiyle sohbet birinci dünya savaşına dönecek, her biri kendi küçük anısını anlatacak. Ravel'in masadaki yeri bu sabah güvertede gördüğü sanayici çiftin yanı olduğundan, kendi savaş anısını onlara anlatıyor.

14'te, onu pek narin bulduklarını hoyratça belirterek her tür askerlik hizmetinden muaf tutmuş olsalar bile, gerçekten askere gitmek istemişti. Düş kırıklığı içinde evine

dönüp de aklına onları ikna edecek bir fikir geldiğinde – nedendir bilinmez, bombardıman uçağı pilotu olarak askere alınmayı çok istiyordu çünkü– geri dönüp askerlik şubesindekilere, kilosunun tam da havacılık sınıfında askerlik yapması için biçilmiş kaftan olduğunu söylemişti. Bu mantıklı görünmüş olsa da ileri sürülen bahaneye pek aldırış etmemişler ve daha fazla dinlemek istememişlerdi. Çok hafifsiniz, demişlerdi, çok hafifsiniz, en az iki kilo eksiğiniz var. Ama sürekli ısrar ettiği, altı ay boyunca gidip geldiği için, sonunda gözlerini devirip omuz silkerek onu almışlardı ve, hiç şakaları yoktu, konvoy şoförü olarak, ağır vasıta sınıfına almaktan daha iyisi gelmemişti akıllarına. İşte böylece bir gün devasa bir askeri kamyonun, kocaman bir direksiyona iyi kötü yapışmış mavi kaputlu küçücük bir şekille birlikte Champs-Elysées bulvarından indiğini görmüştük, fil üstünde bir fare.

Onu önce Vaugirard caddesindeki garaja tayin etmiştik, sonra 1916'nın Mart ayında, yine ağır araçları kullanmakla görevlendirip cepheye, Verdun'den pek uzak olmayan bir yere yollamıştık. Miğferli, maskeli, keçi derisi ceketli bir *poilu*[1] olup aracını mermi yağmuru altında birçok kez kullanmıştı, düşman topçu birliğinin müzikten pek hoşlanmayan bir bölümü sanki onun kim olduğunu öğrenmiş, hatta sanki ona tutulmuştu. Hiçbir araç bölüğünde, cankurtaran bölüğünde bile, onun dahil olduğu 75'lik birliğindeki kadar –yani, zırhlı kamyonlar üzerine yerleştirilmiş 75'lik topların olduğu birlik– ateşe maruz kalmamıştı. Bir gün aracı arızalanınca kırın ortasında bir başına kalakalmış, burada bir hafta Robinson Crosoe'luk yapmıştı. Bundan yararlanıp bir kaç kuş şarkısı notaya geçirmişti –savaştan yılmış, sonunda hiçbir şey yokmuş gibi davranmaya başlamış ve artık en küçük patlamada şakımayı kesmekten vazgeçmiş, yakındaki gümbürtülerin bitmek bilmez sesine aldırmamaya başlamış kuşlar.

Bu hikâye davetliler nezdinde güzel bir başarı kazandığına göre, şölen yemeğinin nasıl düzenlendiğine biraz

1 Birinci Dünya Savaşında Fransız askerine takılan lakap.

eğilebiliriz. Sıradan ihtişamlıkta bir mönü –havyar, ıstakoz, Mısır bıldırcını, kızkuşu yumurtası, sera üzümü– ve yanında akla hayale gelebilecek her tür içki. Her şey mideye indirilip sıra likörlere geldiğinde, kaptan Ravel'e küçük bir gülücük atıyor, o arada iki parmağıyla kısa bir işaret veriyor. Bu işaretle birlikte iki müzisyen ortaya çıkıyor, beyaz göğüslük, siyah saksağan kuyruğu: biri elinde keman tutuyor, diğeriyse piyanoya yerleşiyor, bütün yemek salonunda artık sessizlik çökmeye başlıyor.

Kısaca bakıştıktan ve bir baş hareketi yaptıktan sonra Ravel'in Hélène'e ithafen besteleyip o yıl bitirdiği ve mayıs ayında yine Érard salonunda, kemanda Enesco ile bizzat icra ettiği sonatın ilk bölümüne başlıyorlar. Ravel'in biraz rahatsız olduğunu, neredeyse biraz kızdığını söylemek az bile. Normalde konser sırasında kendi eserlerinin çalınma sırası geldiğinde dışarıya sigara içmeye çıkar. Eseri çalınırken orada olmaktan hoşlanmaz. Ama burada kaçma imkânı yok, ona iyi niyetle bir sürpriz yapmak istedik, içinden söylenerek gülümsemeye gayret ediyor. Üstüne üstlük, bu yeni sonatı pek de güzel çalmıyorlar, diye düşünüyor. Ve tam on beş dakikalık ilk bölümü, *Perpetuum mobile*'yi tamamladıklarında bir başka sorun daha ortaya çıkıyor: alkışlamalı mı yoksa alkışlamamalı mı: çünkü kendi eserini alkışlamak icracıları alkışlamamak kadar nahoş olacak. Tereddüt içinde ayağa kalkıyor, ellerini iki icracıya doğru gösterişle çırpıyor, sonra hararetle ellerini sıkıyor, ardından da *France*'ın bütün birinci sınıfı yolcularının alkışları arasında dinleyicileri selamlıyor.

Yemekten sonra, deniz dernekleri yararına yapılan geleneksel bağış toplama işinden sonra, Ravel de her zaman olduğu gibi bağışını yaptıktan sonra, eğlence başlayabilir. Bu görkemli şölen geminin bütün üst kısımlarında gece geç saatlere, hatta kimileri için sabaha kadar sürüyor, saat on ikiyi vurunca yeni yılı iyice belirtmek üzere birbirimizi uzun uzun kutluyoruz –yolcuların geldikleri coğrafyaların çeşitliliği, saat farkı ve alkolün verdiği coşku

nedeniyle bu kutlamalar günün ilk ışıklarına kadar her saat başı, gitgide daha coşkuyla tekrarlanıyor. Her köşede, her tür zevke hitap eden farklı tür orkestraların canlandırdığı salonlarda, sigara salonlarında, kafelerde, verandalarda ve kürsülerde her yanı balonlar, konfetiler, çelenkler ve parlak şeritler kaplamış. Bir dans orkestrası, bir oda orkestrası ile arasına saygılı bir mesafe koyup çalıyor, realist bir Fransız şantöz bir Rus kuartetle kardeşçe geçiniyor, ama Ravel bir caz grubunun yakınında, bu yeni ve gelip geçici sanata dikkatini vererek, gecesinin büyük bölümünü sarhoş Amerikalıların arasında geçiriyor.

4

Ertesi sabah, geç kalkıyor, yatakta öyle çok dönüp duruyor ki güvertedeki et suyunu kaçırıyor, sonra neredeyse ıssız olan gezinti güvertesinde bir tur atmaya çıkıyor: İki miço ellerinde tepsi, orada burada şezlongların yanında dağınık duran kâseleri topluyor, deniz neredeyse siyaha yakın yeşil renkte.

Kısa süre sonra gemide zamanın hiç geçmediği sanılabilir. Ayrıca günler de karada olduğundan çok daha uzunmuş gibidir ve gerçekten öyledir; yolculuk boyunca saat farkının dağılımı göz önüne alındığında, çok rahatlıkla yirmi beş saat sürüyor. Ama günleri gemide uzatan, sunulan eğlencelerin ciddiliği aynı zamanda. Çünkü aslında birinci sınıfta zamanımızı günde üç kez kıyafet değiştirmekle geçiriyoruz, başlıca eğlence bu. Bundan başka, cinsilatif köprünün camları altında şezlonglarda çok kalıyor, diğer cins ise fena halde kâğıt oynuyor –vist, briç, poker, ayrıca dama, satranç ve domino. Birkaç ekip oyunu da düzenlenmiş durumda, bunlar arasında karşılıklı bahis oynanmasına neden olan tahta at yarışması var ve yine âdet olmadığı için pazarları hariç her akşam, geminin tam yeri hakkında büyük bahislere giriyoruz. Kısaca iyi yüzen Ravel'e göre neyse ki havuz var, oradan

çıkınca, her gün kuaför salonunda, telsiz telgraf istasyonlarından alınan haberlerden yola çıkarak gemi matbaasında basılan *L'Atlantique*'i baştan sona okumaya koyuluyor.

Ayrıca gemiyi gezmek olası. Birinci sınıf yolcuları için, ambiyansın daha rahat olduğu alt sınıftakilerle temasa geçemeseler bile, bu tür bir gezinin bütün günü doldurmasına yetecek kadar geniş bir mekân. Ravel bundan yoksun bırakmıyor kendini, güverteleri arşınlıyor, kâtip mahalli yanındaki köprüde, telsiz odasında, sonra da nöbet odasında vakit geçiriyor, orada aygıtların nasıl kullanıldığıyla ilgili bilgi alıyor, sıcaklığı ve tantanası cehennemi andıran devasa bir karın olan makine dairesindeki türbinleri hayranlıkla izliyor –zaten mekaniği ve fabrikaları, dökümhaneleri ve kızgın çeliği hep sevmiştir, dalgalardan çok çarklar ona ritmik fikirler verir. Sonra üstyapı elemanlarına doğru yükselebilir, jimnastik salonu yakınında aylaklık edebilir ya da güneşlenme güvertesindeki tenis kortuna bir göz atabilir. Çok inançlı biri olmadığından kiliseyi bir kez ziyaret ediyor, bilindiği gibi geleneksel olarak gemi inşası sırasında ilk düzenlenen, felaket anında ise en son bakılan yer orasıdır.

Ama işte, bütün bunlar bir süre idare ediyor, günler de hep birbirine benzediği için, üstüne durmak faydasız, izleyen üç güne geçelim. *France*'ın New York'a gelişinden bir gün önce Ravel genel istek üzerine akşam küçük bir konser veriyor. Kısa parçalardan oluşan bu icra için piyanistlerin giydiği siyah kuyruklu üniformayı sırtına geçirmekten kaçındı, daha rahat, hatta biraz serserice bir kıyafeti tercih etti. Çizgili gömlek, kareli takım, kırmızı kravatla on beş yıl önce bestelediği *Prelüd*'ü yorumluyor, ardından da gemideki bir müzisyenin eşliğinde otuz yıllık birinci keman-piyano sonatını. Piyanonun önüne hafifçe ilişmiş durumda, elleri tuşları tam kapatmıyor ama üstte duruyormuş gibi değiyor, avucu tuşların üstünde, çok kısa, boğumlu, biraz köşeli görünen parmaklarını koşturuyor. Oktav geçişlerine pek uygun olmasalar da her iki elinin başparmakları müthiş güçlü; avuçlarının yukarısına doğru eklemlenmiş, elin geri

kalanından çok uzakta ve neredeyse işaret parmakları kadar uzun, kolayca hareket eden, cellat parmakları bunlar. Gerçekten de piyanist elleri değil bunlar, zaten o da büyük bir tekniğe sahip değil, talimli olmadığını da açıkça görüyoruz, sertçe, sürekli takılarak çalıyor.

Piyanoyu bu kadar beceriksizce çalması çocukluğundan beri üstünden atamadığı tembelliğiyle de açıklanabilir: onca hafif biri olarak, bunca ağır bir müzik aleti üstünde yorulmaya niyeti yok. Özellikle yavaş bir parçanın fiziksel bir güç sarf etmeyi gerektirdiğini biliyor, bundan uzak durmayı yeğlemiştir hep. En iyisi aldırış etmemek – bu davranışı yakın zamanda uç noktaya kadar götürdü ve sağ elle sigara içebilsin diye *Ronsard à son âme*'ın (Ronsard'ın Ruhuna) eşliğini sadece sol el için besteledi. Neyse işte, kötü çalıyor, çalıyor ya, e daha ne. Bir virtüözün tam tersi, öyle olduğunu da biliyor, kimse bir şey anlamadığı için pekala işin içinden sıyrılıyor.

Varış gününden bir önceki gün, çay saatinden hemen önce geminin kaptanı süitinin kapısını çalıyor. Ravel ipekli yeleğiyle deniz subayına kapıyı açıyor, hafifçe eğilip selam veren subayın koltuğunun altında koyu kırmızı deri kaplı, kenarları yaldızlı koca bir cilt var. Ravel konunun ne olduğunu hemen anlıyor: Geminin hatıra defteri bu, kaptan biraz da törensi bir edayla birkaç sözcük yazmasını istiyor.

Kaptan tek ayaklı yuvarlak masaya bıraktığı cildi özenle açıyor, sonra ilk boş sayfaya kadar saygıyla çevirip sayfayı Ravel'e gösteriyor. O ise bir cümle bulmak üzere zaman kazanmak üzere önceki sayfalara dönüp göz atıyor: *France* teslim alındığı 1912 Nisanından beri hizmette olduğu için Ravel'in iyi kötü tanıdığı ve Fransız toplumunun en gözde kesimlerinden –siyaset, sanayi, finans, din, sanat ve edebiyat, hariciye– isimlerin de olduğu yüzlerce teşekkür yazısı. Sayfaları belirgin bir merakla, ama özellikle de, yazacakları konusunda herhangi bir fikri olmadığından, el yazılarına hızlıca bakıp ilham alabileceği bir şeyler aramak amacıyla inceliyor.

Bunu yaparken imzaların çeşitliliğini fark etmek hep ilginç gelmiştir. Ravel, zamanı olsa, sahiplerinin kişiliklerini çıkarsamak amacıyla –eskilerden Baldi'nin tanımladığı, sonra rahip Michon'un, Crépieux-Jamin ve diğerlerinin geliştirdikleri uğraşı alanı– bu imzaların görünüşlerini ve atılma biçimlerini seve seve incelerdi. Kimileri basit ve okunaklı biçimde isimlerini ve soyadlarını yazmakla yetinmiş, altını ya çizmiş ya çizmemişler, kimi zaman bu çizgi isimle birleşmemiş, kimi zaman da isme son harfin bir uzantısı halinde bağlanmış. Alçakgönüllü görünme isteğiyle, basit olsun diye, aşırı gururdan kaynaklanmıyorsa elbette, baş harflerin büyük yazılmadığı bile olmuş. Ancak, kolayca deşifre edilebilecek bu tür imzalar azınlıkta. Kalanların çoğu, iyi kötü hoş görünen biçimlerde ve karmaşık adlardan oluşuyor, zira sahipleri sanki hayatlarında ilk kez nihayet yakaladıkları sanatçı olma fırsatına dört elle sarılmışlar. Çoğunlukla her tür okuma girişimini boşa çıkaran bu imzalar, halkalar, kıvrım kıvrım daireler, sarmallar, ileri geri çizgiler, buz üstünde körkütük sarhoş patenci gibi her yöne kıvrılan dönemeçler, gizemli nokta ve çizgilerle bezeli, sonu gelmez paraflardan oluşuyor; öyle karmaşık ki, gösterdikleri iddia edilen adı deşifre etmek olanaksız olduğu gibi, kimi zaman hangi yöne doğru yazıldığını, imza sahibinin küçük sanat eserini nereden başlayıp nerede bitirdiğini anlamak da olanaksız. İmza şifresi çözülemeyecek kadar zor olduğunda, saygılı bir el hemen altına yaratıcısının adını kurşunkalemle belirtmiş.

İmza atmakta hangi yol seçilmiş olursa olsun Ravel'in aklına özellikle takılan şey, bütün bunları resmetmek uğruna korkunç bir zaman ayırmanın gerektiği. Oysa o, sinirli, uzun, dik çizgili yazısıyla bir iki kısa cümle çırpıştırmakla yetiniyor, ardından adını ve soyadını, sadece büyük baş harflere gömülen dikey harf ayaklarıyla belli belirsiz süslenmiş, son derece okunaklı olarak yazıyor, altını bile çizmiyor.

Kaptan ayrıldıktan sonra Ravel dostlarına, çok da yorulmadan birkaç kısa klasik mektup yazmak üzere elin-

de tuttuğu dolmakalemden yararlanıyor. Bunlardan Delage'lara yazdığı birinde, çalışıp da lüks süitini suiistimal etmediğini bildiriyor. Roland-Manuel'e yazdığı diğerinde, daha önce bu mevsimde hiç bu kadar hoş bir yolculuk yapılmış olamayacağını söylüyor. Bir iki satır Hélène'e, Édouard'a da bir iki söz, bitti gitti işte. Bir kez daha kıyafet değiştirip mektupları zarflarına koyduktan sonra postanın toplandığı danışma bürosuna teslim ediyor, bu posta geminin arka güvertesine yanaşan bir deniz uçağıyla yollanacak. Sonra, yolculuk sona erdiği için valizleri toplamak, ardından gümrük belgelerini doldurmak münasip olur.

Ve akşam, yemekte, her zamanki gibi aynı şeyler yapılacak: adres alışverişi, görüşme dilekleri, durup durup kadeh kaldırmalar. Sonra herkes yatmaya gidecek, barda olabildiğince geç saate kadar kalmayı ve şafakta köprüye çıkıp Amerikan toprağının ilk kokularını içlerine çekmeyi, kaptanın Ambrose Light'a yanaşmasını izlemeyi, ardından Hudson nehrine doğru çıkılırken Özgürlük Anıtı'nı seyretmeyi yeğleyenler dışında. Tam da bu sırada, yine uyku tutmayan Ravel *La Flèche d'or* çevirisinin son cümlesini, *Ama başka ne yapabilirdi ki aslında*, iki üç kez okuyup kitabı kapatıyor.

5

New York'ta ayın 4'ü sabahı, bir karşılama kurulu rıhtımda Ravel'i bekliyor. Açık gökyüzünde buz gibi bir güneş var. Müzik topluluklarının delegeleri, dernek başkanları, belediyeden iki temsilci, sürekli flaşlar patlatan foto muhabirleri, basın kartlarını şapkalarının şeritleri altına sıkıştırılmış gazeteciler, karikatüristler ve kameramanlar hepsi orada. Gemi merdiveninde duran Ravel bu kalabalık arasında önce kimseyi seçemiyor, ama biraz sonra üç yıl önce *Trio*'sunu çalmış olan Schmitz'i fark ediyor –Hélène'i de o sırada tanımıştı– bütün bu Amerika

turnesini organize eden sevgili Schmitz. Ve Schmitz'in hemen yanında Bolette Natanson'u da tanıyınca onlara doğru ağzı kulaklarında gülüyor, el sallıyor, sonra daha fazla dayanamayıp korkuluğa tutunarak: Getirdiğim müthiş kravatları görün, bayılacaksınız, diye bağırıyor.

Ravel *France*'tan iner inmez, en fazla kendi ailelerince beklenen diğer birinci mevki yolcularının imrenen bakışları altında çevresini sarıyoruz. Elini sıkıyoruz, bunu biraz fazla samimi buluyor, üç kısa söylev çekiyoruz, hiçbir şey anlamıyor, Bask dili dışında diğer yabancı dillere kulağı hiç alışkın değil çünkü. İngilizce yolunu sorabiliyor olsa da aldığı cevabı anlayamıyor –ama bu durum pek olası değil, çünkü hiç yanından ayrılmıyoruz, gelecek dört ay boyunca da hiç ayrılmayacağız, hatta kimi zaman yanında olmaya doyamıyoruz. Şimdiyse, onu sekizinci katında adına bir daire ayrılmış olan Langdon Hotel'e götürecek olan, filmlerde bile görmediği türden, üstü açılabilen, uzun, siyah bir Pierce-Arrow'a doğru birlikte yürüyoruz.

Yanından hiç ayrılmayan menajeri ve ona tercümanlık yapan Boston Senfoni Orkestrası'nın birinci kemanıyla birlikte bu ilk günü söyleşiler ve çeşitli görüşmelerle geçiriyor, bu sırada Langdon oteline çiçek ve meyve sepetleri yağıyor, o kadar çok çiçek geliyor ki koyacak vazo bulamıyorlar. Diğer dört günü de her tür randevuya, provaya, davete ve resepsiyona gitmek üzere taksilerde geçiriyor, bunlardan biri, birbiri ardına üç yüz yabancının kendisiyle İngilizce konuştuğu, mucit Edison'un verdiği resepsiyon, özellikle yorucu geçiyor. New York konseri tam bir zirve, üç bin beş yüz kişi ayakta yarım saat, ona kucak dolusu taze koparılmış çiçek fırlatarak, öpücükler yollayarak, çok memnun olduğumuzda bu ülkede yaptığımız gibi çığlıklar atıp kulak çınlatan ıslıklar çalarak alkışlıyor, ta ki sahneye yeniden gelinceye dek, ki bu pek hoşlandığı bir şey değildir. Akşam olunca, dans turnelerinden, dev ekranlı sinemalardan ve zenci tiyatrolarından sonra Ravel Langdon'a bitkin halde dönüyor.

Sonra sıra Amerika'yı dolaşmaya geliyor. Cambridge konseri ve sonrasındaki resepsiyondan sonra smokiniyle koşup Boston trenine yetişmek zorunda kalıyor, oraya varınca Copley-Plaza otele iniyor, konser yine bir zafer, yine sıkılacak üç yüz kişinin eli, yine onu sevdiğimizi, kimi kez de İngilizlere benzediğini söylüyoruz, ardından gece kulüplerine ya da gölge tiyatrolarına sürüklüyoruz. New York'a döndüğünde yine aynı şeyler, Carnegie Hall, sonra onunla birlikte Bartók, Varèse, Gershwin'in onuruna Madison Avenue'deki şık insanların evinde sosyetik eğlenceler ve yine ondan bir şeyler çalmasını istiyorlar. Çalıyor elbette, hep çalmak zorunda kalacak, konser salonlarında, özel gecelerde ve kimi zaman biraz endişeyle de olsa orkestra yönetmek zorunda kalacak, sonu yok ki bu işin.

Aynı karşılama kar altındaki Chicago'da yapılıyor, tek fark Ravel son dakikada çalmayı reddediyor. Rugan ayakkabılarını koyduğu valizi bulamadığından, onlarsız sahneye çıkmayı reddediyor, şef kıyafetinin altında günlük ayakkabı söz konusu bile olamaz, sonunda bir şantöz emanetteki valizi getirmek üzere taksiye atlayıp gara fırlıyor ve yarım saatlik bir gecikmeyle başlıyoruz, ama fark eden bir şey yok: Yine alkış tufanı, konser sonrasında sahneye gelirken nefesli çalgıların hediye ettiği tezahürat müziği. Cleveland'da aynı karşılama, ayakta alkışlayan üç bin beş yüz kişinin tezahüratı, her yerde aynı mükemmel karşılama, fena gitmiyor işler. Sadece küçük bir sorun, yani, yemekler iyi değil. Chicago'da öyle kötü ki bir milyarderin akşam yemeği davetinde Ravel geceyi kısa kesip, çetin soğuğun ve o meşhur rüzgârın altında, bir biftek yemek için otele koşuyor. Küçük bir sorun daha var, iyi uyuyamıyoruz. Ona yaşatılan bu hayat yüzünden ancak trenlerde biraz uyuyabiliyor, uyuyabilirse tabii.

İyi ki trenler var, ayrıca iyi ki lüks vagonlarda Kuzey Amerika kıtasında bir oraya bir buraya gidip gelmek zorunda, öyle ipe sapa gelmez bir program yapmışız ki ona. Uçan sineğin çizdiği yollar kadar karmaşık bir program bu, dondurucu soğuklar ile çöl sıcakları arasında, yirmi beş

kent boyunca nedeni belirsiz molalarla, tuhaf değişikliklerle, abuk sabuk gidiş gelişler yapmak zorunda kalıyor.

Kendi tarzlarında *France*'taki konforun devamını sunan bu trenler *Zephyre*, *Hiawatha*, *Empire State Express*, *Sunset Limited* ya da *Santa Fe de Luxe* adlarını taşıyor. Bir gezi gemisi kadar zarif olan bu trenler, seksen tonluk on beş vagondan oluşan gösterişli oteller aslında, lokomotifin hava direncine göre yapılmış füze biçimindeki ön kısmının tam ortasında Kiklop gözü gibi bir far bulunuyor. Vagonlarda akla gelecek her tür hizmet var, iş adamları için çalışma ofisleri, dans salonu ve sinema, manikür ve kuaför salonu, güzellik salonları, pazar ayini için orguyla birlikte konser salonu, kütüphane ve birçok bar. Her yeri değerli ağaçtan yapılmış, halılar, vitraylar, kumaşlarla kaplı kompartımanlarsa, cibinlikli yataklar ve isteğe göre tatlı su ya da deniz suyuyla doldurulabilen küvetlerle donatılmış. Trenin son vagonu üstü kubbeyle örtülü bir balkon gibi tasarlanmış manzara terası olarak düzenlenmiş.

Ravel Ocak sonunda California'ya *San Francisco Overland Limited*'le geliyor. Bir süre soluklanabilir, programı pek o kadar yoğun değil, ortalık epey sakinleşmiş durumda: cibinliğin altında uyumaya çalışmadığı zamanlarda bütün zamanını trenin kulübünde geçiriyor. San Francisco'dan Los Angeles'a geçiyor, hava ılık olduğu için artık arkadaki terasta oturabiliyor ve manzaranın keyfini çıkarabiliyor. Meşe görüntüsüne sahip ama aslında çoban püskülü olan ağaçların gölgesinde, okaliptüs ormanlarının içinden geçen tren sarı ya da parlak yeşil kayalıklı biçim biçim dağların arasında yılan gibi kıvrılıyor. Los Angeles'a yaklaşırken yer yer malikânelerin bulunduğu banliyölerden geçiyorlar: birbirlerinden uzağa yapılmış bu evlerin her biri bir hikâye, kimi kez havuzlu bir hikâye, anlattığı hikâyenin ötesinde kendileri birer hikâye ve göze çarpan birkaç dükkân da Ravel'in pek sevdiği küçük oyuncaklar.

Los Angeles'te Baltimore Hotel'in balo salonunda bir konser veriyor, orada kardeşi Édouard'a, üstünde bu gök-

delenin resmi olan ve iğneyle delinmiş bir kartpostal yolluyor: Kartpostalın ön yüzünde otelin resmi var, iğne deliği de odayı gösteriyor, diye açıklıyor Ravel. Los Angeles Chicago'dan daha iyi, kış ortasında yaz havası var, bizde serada ama burada birkaç yüz Fahrenheit sıcaklık altında yetişen çiçekler caddelerin kenarlarını süslüyor, büyük palmiyeler yerlerini hiç yadırgamıyor. Oraya ulaştığımızda, Ravel yine üstü açılabilen ama bu kez kaportası narçiçeği-lavanta karışımı bir renkte, lastik yanakları beyaz bir Stutz Bearcat'yla, bir saatten az bir yoldan sonra, Hollywood'da tur atmaya gidiyor, orada bir iki starla karşılaşıyor, Fransızca konuşan Douglas Fairbanks, konuşamayan Charlie Chaplin. Bütün bunlar onu epey eğlendiriyor, zaferler onu yorsa da, yemekler hâlâ kötü olsa da, şaşırtıcı ama keyfi hep yerinde.

Perth'ten gelen Southern Pacific treniyle Portland ve Vancouver'den geçerek Seattle'a yöneliyor, sonra Union Pacific System treniyle Denver'den –altın ve gümüş madenleri, güneş, temiz hava, yüksek rakım– ayrılıyor, Kansas City'ye uğrayıp Minneapolis'e geçiyor. Ama hava kapanacak gibi göründüğünden sonraki hafta New York'ta dondurucu bir havayla karşılaşmaktan endişe duyuyor.

Nihayet 7 Martta elli üçüncü yaş gününü kutlarken hava pek o kadar soğuk değil, epey kalabalık toplanmış, aralarında Gershwin de var, *The Man I Love*'ını çalışını yine görmek istemiş. Gershwin özene bezene çalıyor elbette, ardından, yemekten sonra da ondan kendisine beste dersi vermesini rica ediyor, ama Ravel melodik içtenliğini yitirebileceğini ileri sürerek kesinlikle reddediyor, ayrıca, ne işe yarayacak ki, sorarım size, Ravel müsveddesi olur çıkarsınız. Ayrıca, öğrenci almayı sevmiyor, iyi de, Gershwin'in dünya çapında başarısı yetmiyor mu yoksa, daha fazlasını hedefliyor ama elinden gelen bu, daha fazlasını verip de altında ezilmesine seyirci kalacak değiliz. Neyse ne, Ravel sıvışıyor, sinirleri bozuldu zaten. Üstüne üstlük bu akşam hoşuna gitsin diye özene bezene kırmızı et hazırlatmış

olsak da –onu tanımaya başlıyoruz– az pişmiş sevdiği et çok fazla pişmiş, hep öyle pişirirler burada.

İki gün sonra *Crescent Limited*'in vagonunda Güney'e doğru yola çıkıyor, baharın ortasında yaz sıcağıyla karşılaşıyor, öyle ki kompartımanında ancak ceketsiz ve bütün pencereleri açıp vantilatörün ayarını üçe getirerek durabiliyor. Arka terasta hava sanki biraz daha serin gibi, Ravel bütün gün orada uyukluyor, akşam yemeğinden sonra kulübe yerleşiyor ve karmaşık yolculuk programına dair ayrıntılar verdiği birkaç mektup yazıyor: Önce New Orleans'a gidecek, kâğıtta pişmiş balık yiyecek ve içki yasağına karşın Fransız şarabı içecek –bu arada, bir bilebilsek, nasıl bir yasaktır bu. Ve on bire doğru kulüp boşalmaya başladığında, trenin diğer ucundaki kompartımanına gidiyor.

New York'ta hava güzelleşmeye başlasa da çiçekler New Orleans'taki kadar büyümüş değil, Ravel orada gündüz kalıyor, sonra da aynı akşam iki konser vermek üzere Houston'a hareket ediyor. Provalar sırasında gömlekleriyle askılarının rengini bir günden diğerine farklılaştırarak orkestrada büyük etki yaratıyor: bir gün pembe bir gün mavi. Henüz her şey yolunda gidiyor, en azından ona öyle geliyor, düzenledikleri karşılamanın dört aydan beri içini dolduran zafer duygusunu tam olarak yansıtıp yansıtmadığı konusunu düşünmese bile. Bu duygu biraz uyuşukluğa kapılmasına, zaten biraz narin olan piyano çalış biçiminin gitgide daha umursamaz olmasına yol açıyor. Kimsenin fark etmediğini düşünüyor, zaten üstünde durmuyor. Oysa belli oluyor. O bunu bilmiyor. Bilse de umurunda olmaz.

İkinci konserden önce İskoç katedralinde bir konferans veriyor, bir eser bestelemeden önce uzun bir tasarlama dönemi geçirmesi gerektiğini anlatıyor. Bu dönem boyunca ortaya çıkacak eserin biçimini ve genel gidişatını giderek daha keskin çizgilerle görebildiğini. Zihninin böylece esere senelerce takılıp kalabildiğini ve bu sırada bir tek nota bile yazamayabileceğini. Ve ardından yazma işinin çabucak gerçekleştiğini, ama istenen en açık biçime olabildiğince

ulaşabilmek için atılması gereken gereksiz yerlerin epey iş çıkardığını.

Bundan sonra Ravel Meksika körfezini görmek için arabayla sıvışıyor, ardından da Phoenix'te üslenip bir hafta geçireceği Büyük Kanyon'a atlıyor, sonra da *California Limited*'le kıtanın diğer ucundaki Buffalo'ya geçiyor. Sonra, kısa keselim, New York ve Montreal'e dönüp oradan yine sahneye çıkacağı Toronto'ya, Milwaukee'ye, Detroit'e hareket ediyor, son kez Boston'a geçiyor, en son New York'a gelip burada gece yarısı *Paris* gemisine biniyor.

27 Nisanda Havre limanına ulaşıyor. Ravel tam formunda ve özellikle Gauloises'la dolu mavi küçük çantasındaki sigaralar bitmiş, yerinde artık on yedi bin dolar var. Dönüşünü bekleyen bütün ekip rıhtımda. Édouard Delage'larla birlikte bekliyor, elbette Hélène, yine yanında Marcelle Gérard ve Madeleine Grey var, dizlerine atılıyorlar, çevresi fistolu, dantelli kâğıda sarılmış yuvarlak bir buketi ona uzatıyorlar. Neşe içindeki Ravel onu karşılamak üzere ta Havre'dan gelmiş olmalarını doğal buluyor ve teşekkürü bir an bile aklına getirmiyor. Pekâlâ, diyor sadece, hele bir gelmeseydiniz.

6

Monfort-l'Amaury'e döndükten sonra, klasik ve ılıman bir Fransız baharı, Amerika'daki aşırı iklim geçişlerinden sonra tuhaf geliyor. Evinin kapısını açmadan önce Ravel'i tepesinde resitallerine son dokunuşları yapan kuş sürüleri karşılıyor. Nar bülbülünden iskete kuşuna çok sayıda küçük kuş iki siyam kedisinin sıkı gözetimi altında Ravel'in parmaklarının ucuyla tanıdığı şarkıları yırtınırcasına söylüyorlar.

Eve gelince, vadinin üstünde müthiş bir konumu olsa da garip biçimli bir bina. Yuvarlak peynirin dörtte biri biçimindeki ev sokaktan bakıldığında başka, bahçeden

bakıldığında başka görünüyor ve kuş yuvası gibi, ip biçiminde bir merdiven ile daracık bir koridorun birbirine bağladığı beş altı dar odadan oluşuyor. Ravel uzun boylu olmadığı için, boyuna uygun bir yerde kalmak istemesiyle alay edebiliriz, ama yanılırız. Öncelikle burası imkânları dahilinde bulduğu bir yer, kısıtlı imkânlar bunlar; zengin olmadığı ve sürekli hesap yapmak zorunda kaldığından, burayı İsviçre'deki amcasından kalan miras olmasa alamazdı. Ayrıca, karar vermesini sağlayan şey, balkondan görülebilen vadi manzarası: Durmadan değişen bir gökyüzü altında neredeyse düz bir çizgi gibi uzanan ufuk, göz alabildiğine uzanan dalga dalga tepeler, yeşillikli ve ormanlık çukur alanlar, nokta gibi ağaç demetleri, çit parçaları.

İşin doğrusu bu küçük dairenin içi de küçük şeylerle dolu, her tür minyatür, heykelcik ve biblolar, müzik kutuları ve zemberekli oyuncaklar: tahtadan bir Çinli istendiğinde dilini çıkarıyor, bilye büyüklüğünde mekanik bir bülbül istendiği anda kanat çırparak şakıyor, bir yelkenli kartondan dalgalar üstünde istendiği kadar yüzüyor. Kristal şarap sürahileri, üfleme camdan laleler, yapay güller, renkli Avusturya kristalinden kutular ve kafesişi porselenden minyatür sedir. Ayrıca bu evde her tür modern konfor var: elektrikli süpürge ve gramofon, telefon ve telsiz telgraf aleti.

Ev gözden geçirildikten sonra, salonun tafta, yemek odasının yeşil ipek perdeleri açıldıktan, giysiler valizden çıkarılıp yerlerine yerleştirildikten sonra eve dönüşün keyfi bitiveriyor. Kendimizi boşlukta hissediyoruz, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Dinlenmeyi düşünemeyecek kadar yol yorgunuyuz, sinirlerimiz harap ve zaten akşama doğru beş buçuk uyumaya çalışacağımız bir vakit değil: Uyuyamayacak, uyusa daha kötü olacak. Bir kitap ya da piyanoyu açmak da söz konusu olamaz, kafasını yeterince toparlamış değil bunlar için. Evde derlenip toplanacak bir şey yok, yapılacak alışveriş de; patronunun döneceğini bilen Madam Révelot evi güzelce temizlemiş, ısıtmayı açmış, mutfağa da bir iki yemek hazırlayıp koymuş. Bu son aylarda Amerikan gaze-

telerinde onunla ilgili birçok makale çıktı, bunları onun için kesip ayırdık, o da bunları bir albüme gelişigüzel tıkıştırıyor, bu iş de çabucak bitiyor. Genç kız üçgeni gibi gür, eğimli, tümsekli, üç kenarlı bir yer olan bahçede gezinme fikri kalıyor geriye. Ama, Ravel bu bahçeyi her zaman dikkatle gözden geçirse de o gün sanki hiç görmüyor gibi, bahçıvanın o yokken yaptığı işlere gönülsüzce bakıveriyor. Canı sıkılmaya başladı sanki.

Oysa Ravel can sıkıntısını çok iyi biliyor: miskinlikle birleşen can sıkıntısı yüzünden saatlerce diabolo oynayabilir, tırnaklarının büyümesini izleyebilir, kâğıttan kutucuklar, ekmek içinden ördekler yapabilir, plak koleksiyonunun listesini çıkarabilir, hatta türlere göre ayırabilir: Albeniz'den Weber'e kadar, arada Beethoven yok, ama Vincent Scotto, Noël-Noël ya da Jean Tranchant'ı da katmak gerekiyor, zaten bu plakları çok az dinliyor. Plan program olmayınca can sıkıntısının yanma bir de sürekli yinelenen bıkkınlık, kötümserlik ve hüzün ekleniyor, o anlarda ailesine kendisini yemek işine sokmadıkları için acı sitemler ediyor. Ama daha önce olmadığı kadar işsiz güçsüz kaldığı o andaki sıkıntısı her zamankinden daha fiziksel ve daha boğucu geliyor, içini oyan, endişe verici bir boğuntu bu, yalnızlık duygusu puantiyeli kravatının düğümünden daha fazla acıtıyor boğazını. Tek çözüm geliyor aklıma: Zogheb'i aramak. Montfort sokağı no 56, umarım evdedir.

Koş telefona, şükürler olsun, Zogheb evde. Memnun olduk konuştuğumuza, birbirimizin sesini duyduğumuza, tabii ki görüşürüz, hatta neden hemen şimdi görüşmüyoruz. Beş dakika sonra kilisenin yanındaki bir kafenin terasında buluşuyoruz, frenküzümlü vermut kokteyli eşliğinde, tek dileği bu olan karşısındakine Amerika'yı anlatıyor. Jacques de Zogheb'in ne iş yaptığını pek bilmiyoruz. Yazar diyorlar ama ne yazdığını pek bilmiyoruz. Parlak siyah saçlı, donuk tenli bir tip, Ravel'den biraz uzun, ama onun kadar narin değil ve tıpkı onun gibi giysi seçiminde titiz. Onun iyi tarafı müzikten neredeyse hiç anlamıyor, bu

sayede başka konularda sohbet edebiliyoruz. Ama bu konuda bilgi edinmekten başka derdi olmadığından Ravel onunla daha rahat konuşabiliyor, Zogheb soru sorduğunda, örneğin, Chopin, o da kim. Çok basit, diyor Ravel bitmiş sigarasını ezerken, İtalyanların en büyüğü. Frenküzümü vermut kokteyli, birbiri peşi sıra bir iki kadeh daha eklense de Amerika hikâyesini tüketemediği için Zogheb onu yemeğe davet ediyor, ayrıca Ravel'in daha önce hiç yaşamadığı saat farkına bağlı yorgunluk öyle bastırıyor ki on bire doğru evine dönüyor.

Eve döndü, alışılmışın aksine evin içinde her zamanki gibi saatlerce dolaşmak yerine hemen aşağıya, yatak odasına iniyor, uykusuzluktan ölüyor. Ama uykumuzun gelmesi demek hemen uykuya dalacağız demek değil, biliyoruz bunu, fazla yorgunluk uyumayı engelleyebilir. Yine de ışığı söndürüyor, on beş dakika sonra yeniden yakıyor, bir kitap alıp açıyor, sonuç yok, yeniden ışığı söndürüyor, yatağında bir o yana bir bu yana dönüp durduktan sonra, biliyoruz bunu, yeniden yakıyor. Zaten hiçbir zaman iyi uyuyamadı ki, uykusu gelmediği halde geç saatte yattığında, uykuya dalar dalmaz hep kısa süre sonra uyanıveriyor. Bu yeni bir şey değil, bu yüzden bazı teknikler geliştirmeyi denedi.

1 no'lu teknik: Bir hikâye uydurmak, kurgulamak, ayrıntılarıyla, en ince noktasına kadar, gelişip büyümesini sağlayacak her tür önlemi almaya özen göstererek sahneye koymak. Başrolü kendine ayırmayı unutmadan kişiler hayal etmek, dekorlar inşa etmek, ışıkları ayarlamak, sesleri öngörmek. İyi. Şimdi bu senaryoya girin ve geliştirin onu, durum tersine dönünceye ve özerk bir hayat elde edip sizi ele geçirinceye, sonunda siz onu nasıl tasarladıysanız onun da sizi yaratmasına kadar planlı programlı olarak kontrol edin. İşte böyle, işler yolunda giderse bu hikâye ona önerilen şeyden yararlanır, bağımsızlığını kazanır ve kendine özgü yasalarla gelişip sonunda başlı başına bir rüya haline gelir, ve rüya demek uyku demektir, işte başlıyor.

İtiraz: bütün bunlar pek hoş, ama uykunun geleceğini düşündüğümüze göre uykunun ne olduğunu pek bilmiyoruz demektir. En fazla uykunun bastırdığını hissedebiliriz, ama göremeyiz ki onu, tıpkı güneşe bakamayacağımız gibi. Sizi arkadan ya da kör bir noktadan yaklaşıp ele geçirecek olan odur. Çünkü el siperlikte nöbet tutarak, normalde size geldiğini haber veren hipnagojik hayal belirtilerine –dama tahtaları, spiraller, küme küme yıldızlar– dikkat kesilerek yanaşamayız uykuya. Bu hayalleri aramaya mı kalktık, gözümüzün önünde arzı endam etsinler diye uğraştık mı, anında sıvışırlar, geri çekilirler, yeniden saldırıya geçmek için bizim onlardan umudu kesmemizi beklerler. Ya da hiç gelmezler. Neyse.

Üç hafta sonra bir pazar günü Léon Leyritz'in yaptığı büstü Ravel'e vermek üzere elli kadar davetli Montfort'a yöneldiklerinde hava bozacak gibi görünüyor. Her zamanki gibi epey karışık olan eve dağılıyoruz önce, Ravel'in çalışma odasında hiçbir dağınıklık yok, çalışmalarına dair hiçbir iz bırakmamayı namus meselesi sayıyor. Masasında ya da annesinin portresi altında, birileri geldiğinde hep kapalı duran Érard piyanosu üstünde ne kalem, ne silgi, ne çizgili kâğıt var –ne elinde bir şey var ne de ceplerinde. Sonra, havanın bozuk olmasına rağmen, bir kadeh içki içmek üzere dışarı çıkıyoruz. Evle orantılı bu bahçe gerçekten de çok büyük değil, yarı Japon tarzında düzenlenmiş, çimlerin arasından kıvrılan patikaları, merdivenleri, nadir çiçeklerle ve bodur ağaçlarla süslenmiş yolları, hepsi de incecik bir fıskiyenin salındığı havuza doğru yöneliyor.

Elbette Hélène'den ve hoş sesli, biraz yapmacık tavırlı Leyritz'den başka, René Kerdyck, Suzy Welty ya da Pierre-Octave Ferroud gibi pek tanıyamayacağınız kişilerle birlikte Arthur Honegger, Léon-Paul Fargue ya da Jacques Ibert gibi adını duymuş olabileceğiniz kişiler orada, kısaca aralarında içkileri soğutacak buz makinesine saatlerce pompa basıp duran Rosenthal'ın da olduğu her zamanki dostları var. Kendisini kokteyl uzmanı ilan eden Ravel formülünü

gizli tuttuğu ve *Andalou*, *Phi-Phi* ya da *Valencia* adlarını verdiği ilginç karışımlar hazırlamak üzere bodrumda fazlaca zaman geçiriyor. Fotoğraf için poz vermeye geçene kadar bunlardan epeyce içeceğiz: hep şekilci biri olarak Ravel'in böyle gömlekli, kolları sıvanmış, elinde hep bir Gauloise, diğer eli hep cebinde, ağzı kulaklarında beş kadınla çevrilmiş halde görmek çok enderdir. Fena eğlenmiyor olsak da bir tek o gülümsemiyor: epey içilen öğle yemeğinin ardından körebe oynuyoruz, Ravel tam formunda, Hélène'in şapkasını ve Madam Gil Marcheux'nün mantosunu alıp alkışlar arasında birkaç dans figürü gösteriyor. Sonunda bu güzel pazar gününü bir gece kulübünde bitirecek gibiyiz.

Ya da orada bitirmeyeceğiz, komşulara, o meşhur komşulara bağlı bu: İki gün sonra Ravel'e akşam yemeğine gelen Zogheb onu mutfakta ufak tefek, siyah giysili, düşük omuzlu, asık suratlı, sırtı dönük halde fırınla uğraşan, hoşnutsuz tavırlı Madam Révelot'yla birlikte buluyor. Ravel de kızmış göründüğünden Zogheb ne olup bittiğini soruyor. Söyleyin, diyor Ravel sert bir tavırla, hakkınızda hoş olmayan şeyler söylendiği oldu mu? Zogheb hiç bilmediğini söylüyor, zaten pek önemli değil onun için. Peki benim hakkımda, diye ağız arıyor Ravel, kulağınıza bir şeyler gelmedi mi? Yani, işte, ne yazık ki geldi, diye onaylamak zorunda kalıyor Zogheb, aslında bir iki şey duydum. Neler? diye soruyor beriki. Galiba, diyor Zogheb, geçen gün büstünüzün açılışı için elli kişi davet etmişsiniz, evinizin küçüklüğünü düşündüğümde bu bana pek inandırıcı gelmedi. Gerçekten öyle oldu, diye kabul ediyor Ravel. Hepsi bu değil, diyor Zogheb. Söylediklerine göre gecenin geç saatlerinde bu saygın kişiler çırılçıplak soyunmuş, anlatabiliyor muyum, bunu mu kastetmiştiniz? Evet bunu, diye bağırıyor Ravel, pazarda hizmetçim duymuş bu dedikoduları. Ayıp değil mi sizce bu? Ayıp olan o değil, diyor Zogheb. Peki neymiş esas ayıp olan, diyor Ravel şaşkınlık içinde. Esas ayıp, beni fazlasıyla düzgün, açıkçası sıkıcı toplantılara davet edip eğlence olduğundaysa unutmanız. Ravel bir an donup kalıyor, sonra

omuzlarını daha da düşüren Madam Révelot'ya dönerek: İşte bakın, diyor sertçe, sizin palavralarınız yüzünden ben azar işitiyorum. Sonra da katıla katıla gülüyor, aynı şekilde Zogheb de gülüyor, susuyoruz.

Sonraki zamanlarda Ravel yapacak şey bulamıyor. İlgisini çeken, zahmete değecek hiçbir şey yok. Tam da endişelenmeye başlamışken, Ida Rubinstein bizzat dans edeceği bir bale gösterisi için Albeniz'in *Iberia*'sının birkaç parçasının orkestra düzenlemesini istiyor ondan. İşte Ida Rubinstein, müthiş biri, canı sıkıldığından Afrika'ya aslan avlamaya giden bir kız, gece yarısı sizi Amsterdam'dan arayıp o sabah uçakla Bali'den dönerken Akropol üstünden güneşin ne denli zarafetle doğduğunu söyleyecek, maymunları ve evcil panterlerinin eşliğinde, ayrıca altın yaldızlı pijamaları, sorguçlu türbanları, değerli taşlarla süslü bolerolarını da unutmayarak, dünyanın öbür ucuna yatıyla gidecek biri. Ida Rubinstein çok uzun boylu, ince, çok güzel, çok zengin, ona hayır diyemeyiz. Ayrıca, ne var bunda. Bir proje bu. En azından bir proje.

Ravel işe koyuluyor, yaz iyice gelinceye kadar severek çalışıyor, sonra her yıl olduğu gibi, dostları Gustave Samazeuilh ve Marie Gaudin'le buluşmak üzere, doğduğu Bask bölgesinde Cibourne yakınındaki Saint-Jean-de-Luz'e gidiyor uzun süreliğine. Boğalar, yöreye özgü *pelote* oyunu ve deniz, Espelette biberi ve Irouléguy şarabı, Joaquin Nin onu Hotchkiss'iyle götürüyor. Arcachon'da mola veriyoruz, akşam olunca Nin sohbet sırasında bu Albeniz projesinin telif sorunu çıkarabileceğini çünkü Arbos diye birinin bu parçaları düzenlemiş olduğunu söylüyor. Bana ne, diyor soğuk soğuk Ravel, kimmiş bu Arbos? Ama pek o kadar aldırış etmiyor da değil. Konunun onu endişelendirdiğini gören Nin editörden sorup soruşturuyor. Görünüşe bakılırsa üstesinden gelinemeyecek bir dizi sözleşme, kontrat, imza ve telif hakkı *Iberia*'yı korumakta: Arbos adındaki bu kişiden başka hiç kimsenin Albeniz'le ilgilenme hakkı yok.

Ravel küplere biniyor, sinirli ve kızgın, yaz tatilim berbat oldu, bütün bu yasalar aptalca, çalışmaya ihtiyacım var, bu düzenlemeler hoşuma gidiyordu, ayrıca Ida'ya ne derim ben? Öfkeden kuduracak. Zaten yarın Paris'e dönüyorum 14 Temmuz'u kaçırmak istemiyorum. Nin, işi halletmeleri için Ravel'in editöre ve Ida'ya koşacağından emin olduğu için söylediklerinin kelimesine inanmıyor. Nin yanılıyor. Her yıl 14 Temmuz geldiğinde Ravel'in içi içine sığmaz, en küçük baloyu kaçırmak istemez. Paris'in bütün mahallelerinde sürter, bütün kafe teraslarında mola verir, orada sokak lambalarının altında birbirine yapışıp dans eden çiftleri seyretmeyi, orkestraları, hatta bir tek akordeonu dinlemeyi sever.

Ama ertesi gün Nin gara götürmek üzere oteline uğradığında Ravel'i darmadağınık odasında, ne yapacağını bilemez halde buluyor. Yatağının üstünde askılarla ayakkabılar, fırçalarla kravatlar, tuvalet gereçleriyle sigara paketleri karmakarışık duruyor, oysa tren on beş dakika içinde kalkacak. Yarı giyinik haldeki Ravel ne olursa olsun saçlarını düzleştirmek istiyor, ama Nin etraftaki birkaç eşyayı toparlayıp valize tıkıştırdıktan sonra onu yakalayıp arabaya sürüklüyor. Gara tam zamanında yetişiyorlar, Nin Ravel'i hareket etmek üzere olan trene itekliyor ve vagonun yanından koşarak, neyse ki çok ağır olmayan valizini kompartımanının penceresinden ona uzatıyor.

Aslında bütün bunlar boşuna telaş; durumu haber alan yaşlı Arbos istediği her tür hakkı küçüğüne devretmekten onur duyacağını zarifçe bildiriyor. Ancak Amerika turnesinden sonra küçüğün ünü, bir anda kaprise dönüşüyor ve projeden vazgeçiyor. Buna karşılık zaman daralıyor, anlaşma imzalamış editörün Ekim ayına kadar bir partisyona ihtiyacı var. Peki diyor Ravel, başımın çaresine bakarım. Kendim bestelesem daha iyi, başkalarının müziğini düzenlemekten daha çabuk düzenlerim kendi müziğimi. Zaten bu bir bale, ne biçime, ne geliştirmeye, ne de modülasyona gerek var, sadece ritim ve orkestras-

yon, o kadar. Burada müziğin çok önemi yok. İşe başlamak yeterli.

Saint-Jean-de-Luz'den döner dönmez, sabah erken, Samazeuilh'le birlikte, işte o, sahile gitmek üzere. Askılı siyah bir mayoyla altın sarısı bir havlu, başında parlak kırmızı bir bone, biraz piyano önünde oyalanıyor, klavyede bir cümleyi tek parmağıyla birkaç kez çalıyor. Bu tema insanın diline takılabilecek bir tema sanki, size de öyle gelmiyor mu, diye soruyor Samazeuilh'e. Sonra denize gidiyor. Sudan çıkınca Temmuz güneşi altındaki kumlara oturuyor, biraz önceki temadan söz ediyor. Bu motiften bir şeyler çıkarsa iyi olacak. Örneğin birçok kez tekrarlayabilir, geliştirmeksizin, sadece orkestrayı yükselterek ve, dalga dalga, yukarı çıkararak. Olmaz mı? Her neyse, diyor ayağa kalkıyor, sonra denize giriyor, *La Madelon*'da olduğu gibi işe yarayabilir sanki. Ama çok daha iyi olacak Maurice, *La Madelon*'dakinden bin kat daha iyi olacak.

Tatil bitti. Piyanosuna oturuyor, evde tek başına, önünde bir partisyon, dudaklarında sigara ve saçları her zamanki gibi kusursuz taranmış. Açık renk yakalı, mendil cebi de olan robdöşambrının altında, gri çizgili bir gömlek ve bronz rengi bir kravat var. Akort pozisyonunda, sol elini klavyenin tuşlarında, işaret parmağı ile orta parmak arasına sıkıştırdığı yaylı kurşun kalem bulunan sağ eli, sol elin ürettiği notayı partisyon üzerine yazıyor. Her zamanki gibi işi geciktirmiş durumda, derken telefon çalıyor, editör bir kez daha işin acele olduğunu hatırlatıyor. Yazacağını söylediği ama henüz ortada görünmeyen bu eserin provaları için olabildiğince çabuk tarih vermek zorunda. Gülümsüyor ama karşıdaki bunu görmüyor. Peki, prova mı yapmak istiyorlar, demek prova yapmakta ısrar ediyorlar, tamam o zaman, yaparız provayı. Prova neymiş görecekler.

Sonra, yalnız olduğunda hep yaptığı gibi, yemeğini katlanır masada duvara karşı yiyor. Etini çabuk çabuk çiğnediği için takma dişler kastanyet ya da makineli tüfek sesi çıkarıyor, bu ses dar odayı dolduruyor. Yaptığı işi düşünerek

yiyor. Otomatları ve makineleri hep sevmiştir, fabrikaları, sanayi bölgelerini, Belçika'dakileri ve Ren havzasındakileri gezmiştir, yirmi yıl öncesinde, bir nehir yatıyla oradan geçerken gördüğü bacalarla kaplı kentler, kırmızı ve mavi dumanlar ve alevler püskürten kubbeler, dökme demirden kaleler, akkordan katedraller, kırmızı gökyüzünün altında kayış, düdük ve çekiç darbelerinden oluşan senfoni geliyor aklına.

Makinelere duyduğu bu ilgi aileden geliyor olmasın, çünkü babası trompet ve flütü bırakıp mühendislik kariyerini seçmiş, bu sayede madeni yağlarla ısınan ve lokomotifte kullanılan buharlı bir jeneratör, sonra iki zamanlı yüksek basınçlı bir motor, bir makineli tüfek, kâğıt torba yapan bir makine, Ölüm Girdabı adını verdiği bir akrobasi numarası yapmaya yarayan bir araba ve daha bir yığın şey icat etmiş. Neyse, şu sıralar Ravel'in seyretmeyi sevdiği Vésinet yolunda, Rueil köprüsünün hemen yanında bulunan bir fabrika var. İşte böyle: şu anda fabrikalarda bulunan seri üretim bandını çağrıştıracak bir şeyler besteliyor.

Üretim bandı ve tekrarlar, beste bitiyor, İspanya turnesi sırasında Malaga hindistancevizleri altında kaptığı muhteşem bir nezle yüzünden kesintiye uğrayarak, bir aylık bir çalışmanın sonunda, Ekimde tamamlanıyor. Ne yaptığını çok iyi biliyor, tam olarak bir biçim yok, gelişme bölümü ya da modülasyon da yok, sadece ritim ve düzenleme. Kendi kendini bitiren bir şey, müziksiz bir partisyon, ne ürettiği belirsiz orkestral bir fabrika, bir intihar, silahı ise sürekli genişleyen bir ses. Biteviye tekrarlanan müzikal cümle, umutsuz bir şey, umut kırıcı, işte, diyor, oldu neyse ki, pazar orkestralarının programa almaya yeltenemeyecekleri bir parça. Ama bütün bunların önemi yok, parça yalnızca dans için bestelendi. Tekrarlanan cümleye tahammül edilmesini koreografi, dekor ve ışık sağlayacak. Bitirdikten sonra kardeşiyle Vésinet'deki fabrikanın yanından geçerken: Bak işte, diyor, *Bolero*'nun fabrikası burası.

Oysa düşündüğü gibi olmuyor. İlk danslı gösteri biraz sinirleri bozuyor, ama idare ediyor. Ama konser müthiş

gidiyor. Olağanüstü iyi gidiyor. Bu umut kırıcı şey yazarından başlamak üzere herkesi şaşırtan bir zafer kazanıyor. Gerçi ilk konserlerden birinde yaşlı bir hanım deli işi bu diye bağırıyor, ama Ravel kafasını sallıyor: İşte nihayet anlayan biri çıktı, diyor kardeşine. Bir süre sonra bu başarı tedirgin ediyor onu. Böylesine kötümser bir projenin halkın beğenisini kazanmasını ve dünyanın dilinde nakarat olacak kadar evrensel ve uzun süreli olması aklında soru işaretleri yaratıyor, ama daha da önemlisi durumu açıklığa kavuşturmayı gerektiriyor. Başyapıtı olarak hangisini gördüğünü soran kişilere: Elbette *Bolero*, diyor hemen, ama ne yazık ki içinde müzik yok.

Ama besteyi biraz hor görse de, bu parça öyle hafife alınacaklardan değil. İnsanların müzikal tarzın şakaya gelmeyeceğini anlamaları gerekiyor. Toscanini kendi tarzında iki kez çok hızlı ve *accelerando* çaldırdığında Ravel konser sonrası gelip soğuk bir tavırla karşısına dikiliyor. Bu benim müziğim değil, diyor. Toscanini, uzun yüzünü daha da uzatarak kapı pervazına benzeyen alnını kırıştırarak ona doğru eğiliyor. Bunu sizin tarzınızla çaldığımda, diyor, hiçbir etki uyandırmıyor. Peki o zaman çalmayın, diye karşılık veriyor. Siz kendi müziğinizden anlamıyorsunuz, diyor Toscanini bıyıklarını titreterek, bu ancak böyle kabul ettirilebilir. Kimseye bir şey söylemeden eve dönüyor ve Toscanini'ye mektup yazıyor. Mektupta ona ne yazdığını bilmiyoruz.

Oxford'a çağrıldığında, işte do majör olarak yazdığı ve onu ünlü yapacağını bilmediği bu kısa parçayı böyle bitiriyor. İşte redingotu ve çizgili pantolonu, onlarsız bir hiç olduğu rugan ayakkabıları, kravatı ve kesik yakasıyla, üstünde bir cüppe, başında bir keple, neşe içinde ve dimdik durarak Sheldonian'dan çıkıp Bodleian avlusundan geçiyor. Yumruklar sıkılmış, kolları kısa bedeninin yanlarından sarkmış halde, fotoğrafta birazcık ahmak bir görüntüsü var. Sekiz yıl önce Légion d'honneur'ü reddettiğinde epey tantana koparmıştı ama şimdi Oxford'da Latince övgüler eşliğinde fahri doktorluk unvanını kabul ediyor,

bunu geri çevirmek olmaz, ayrıca İspanya'ya küçük bir tur yapıp kendine gelmeye de değer.

Saragosa'da bir akşam, otelde, kendini iyi hissediyor, açık pencerenin önündeki koltuğuna kurulmuş halde, odasında yalnız. Çoraplarını çıkarmış, destek çubuğuna ayaklarını koymuş. Ayaklarını izliyor, on ayak parmağı kendi başlarına hareket ediyor, sanki ona dayanışma işaretleri gönderir gibi aralarında kımıldanıp duruyorlar. Bizler senin ayak parmaklarınız, hepimiz buradayız ve sana güveniyoruz, biliyorsun sen de bize güvenebilirsin, tıpkı el parmaklarına güvendiğin gibi.

O da onlara güvenmeyi düşünüyor, ama iki gün sonra Madrid elçiliğinde *Sonatin*'i çalarken menuet bölümünü atlayarak doğrudan finaldeki kodaya geçiyor. Bu olayla ilgili aklımıza her şey gelebilir. Hafızasındaki bir boşluk diyebiliriz. Yirmi yıllık bu eski parçayı sürekli çalmanın onu yorduğunu düşünebiliriz. Ayrıca pek dikkatli olmayan dinleyici kitlesi önünde parçayı geçiştirmeyi yeğlediğini varsayabiliriz. Ama ilk kez dinleyici önünde yolunda gitmeyen bir şeylerin ortaya çıktığını da söyleyebiliriz.

7

2 no'lu teknik: yatağında saatlerce dönüp durarak Ravel adlı organizmanın yatak adı verilen mobilyaya ideal uyumunu, en düzenli nefes alıp vermeyi, başın yastık üstünde mükemmel pozunu, bedenin yatakta erimesi sonra da onunla tek vücut olmasını sağlayacak durumu, işte uykunun kapılarından birini açabilecek bu birleşmeyi yakalamak. O andan sonra Ravel'e düşen sadece beklemek, yolu gözlenen bir misafir gibi, gelmesini ve onu almasını beklemek.

İtiraz: her şeyden önce, biraz önce gördük, onun uyumasını engelleyebilecek olan şey işte bu gözcü pozisyonu ve gerektirdiği dikkat –bunları görmezden gelmeye çalışsa da. Sonra, bu pozisyon yakalandığında ardından gelen ve

uykunun ışıltısını gösteren umutlandırıcı uyuşukluk genelde arıza yapar, küçük bir kısa devre ya da yanlış bağlantı herhangi bir noktada oluşabilir ve her şeye yeniden başlamak gerekir. Daha da kötüsü, her şeye en alttaki başlangıç noktasından itibaren yeniden girişmek gerekir, cesaret kırıcı bir şey, Ravel başucu lambasını, sonra da sigarasını yakıyor, öksürüp hemen ardından sigarayı söndürüyor, sonra bir tane daha yakıyor, ardı ardına böyle sürüp gidiyor.

Biriyle uyumayı denese, ne olur ki, uyur belki. Yataktaki yalnızlık az olduğunda uyku bazen çabuk gelir. Şansını denese iyi olur. Ama hayır, yapacak bir şey yok. Erkek olsun kadın olsun, birini aşkla sevdiğine tanık olmuşluğumuz yok. Bir gün bir arkadaşına evlenme teklifinde bulunduğunda kadının kahkahaya boğulup herkesin içinde ona deli olduğunu söylediğini biliyoruz. Hélène'i yokladığını, köy evinde birlikte yaşamayı ister miydi diye imalı imalı soru sorduğunu, kadının da daha tatlı bir tavırla bu öneriyi geri çevirdiğini biliyoruz. Ancak üçüncüsü, kendi ne kadar kısa ve inceyse o ölçüde uzun ve yapılı bir kadın, işte o, kendisine aynı teklifte bulunduğunda, bu kez gözlerinden yaş gelinceye kadar gülen kişinin Ravel olduğunu da biliyoruz.

Genç Rosenthal'ın onu bir keresinde Porte Cham-perret'de, ki zaten bu işlerin merkezi o mahalledir, bir barda bir grup orospuyla sıkı fıkı ya da çok samimi bir halde görmüş olduğunu da biliyoruz. Aynı Rosenthal'in Ravel ile bunlardan biri arasında geçen telefon konuşmasını yakaladığını – Rosenthal'e ders vermek yerine o kadına yatağını vermesine çok sinirlenmişti– biliyoruz. Bir gün Leyritz'den ayrılırken, önemsizmiş gibi, geneleve gideceğini söylediğini, ama şaka yaptığım da biliyoruz. İşte böyle, çok az şey biliyoruz, bazılarının gerçek olduğunu, ama her durumda kaçamaklara mütevazı bir ilgi duyduğunu. Kısaca hiçbir şey bilmiyoruz, bildiğimiz tek şey, bir gün, evlenmesi için cesaretlendiren Marguerite Long'a aşk konusundaki düşüncelerini açtığı, ki bir daha bu konuya hiç girmeyecektir: Bu duygu asla müstehcenliğin üstüne çıkamaz, diye açıklıyor.

Konuyu kapatalım. Geçen yıl fahri doktorluğu için gittiği Oxford'da her şey öyle iyi geçmişti ki yeniden İngiltere'ye davet ediyorlar onu. Ravel tıpkı o zamanki gibi ama Cambridge'de ve felsefe alanında doktorluk unvanı almak üzere Avusturya'dan gelen Wittgenstein'la aynı zamanda gidiyor oraya. Ravel'in Ludwig Wittgenstein'la karşılaşmış olması pek ihtimal dahilinde olmasa da en azından yolları kesişecek, çünkü üç hafta sonra Viyana'da ağabeyiyle tanışıyor. Rusların tutsak edip Sibirya'ya sürdüğü piyanist Paul Wittgenstein cepheden sağ kolu olmadan dönmüş. Bu kayıp cesaretini kırmamış, şimdiye kadar kendini, mantıklı bir seçimle, hep sol el için yazılanlara vermiş. Ama bu repertuar kısıtlı olduğundan –Roger, Saint-Saëns, Schubert'in Liszt tarafından, Bach'ın da Brahms tarafından yapılmış transkripsiyonları– zamanının birkaç bestecisine sol el için sipariş verme fikri gelmiş aklına. Ravel Paul Wittgenstein'la onun Richard Strauss'tan özellikle bu el için yazılmış bir şeyler çaldığı bir konser sırasında karşılaşıyor. Paul Wittgenstein iyi bir piyanist sayılır, biraz içine kapanık gibi, yine de bu yaşlı delikanlının güzel, yapılı yüzü hiç fena görünmüyor, ama kardeşi kadar yakışıklı değil. Birbirimize merhaba diyoruz, sizi tanıdığıma memnun oldum, o kadarla kalıyoruz.

Fransa'ya döndükten sonra durum pek iyi gitmiyor. Ravel hâlâ çok sigara içiyor, hâlâ eskisi kadar canı sıkılıyor, yine uyku sorunu çekiyor, yine yorgunluktan ölüyor, kronik beze iltihabı ve diğer küçük hastalıklarla sürekli rahatsızlık çekiyor. Ve özellikle şu tuhaf *Bolero* vakasından beri neyle meşgul olacağını bilemiyor. Elbette belli belirsiz birkaç proje var havada gezinen, eski bir konçerto fikri, ama bu biraz geleneksel, *Jeanne d'Arc* besteleme hevesi gibi, ama çok yorucu, orkestrasyon girişimleri, ama hiçbir yere varmıyor, *Roi malgré lui*'yi (Zoraki Kral) yeniden yazma denemesi, ama işte. En iyisi tatile çıkmak yine, bütün yazı Bask bölgesinde geçirip başka şeyler düşünmek.

Ve yaz sonunda balkonunda *Le Populaire* gazetesinde pek de hoş olmayan günlük haberleri okurken Avustur-

ya'dan, Wittgenstein'dan kısa bir mektup alıyor, kalan eli için bir konçerto siparişi vermiş. İşte o zaman Ravel, aklına ne düştü bilinmez, siparişi kabul etmekle kalmıyor, bir konçerto yazmak yerine aynı süre içinde iki konçerto bestelemeye karar veriyor, biri sol el için re majör, diğeri, nihayet eski bir projesini hayata geçirebileceği bir sol majör. Biri Wittgenstein için, diğeri kendisi, sadece kendisi için olacak: Zaten, diye düşünüyor, onu kendisi çalacak. O güne kadar birbiri ardında sadece tekil örnekler besteledi; ilk kez aynı anda iki beste yazacak.

Ama bunlar çift yumurta ikizleri olacak: sadece doğum tarihleri aynı olacak, asla birbirine benzemeyecekler. *Sol Majör Konçerto*'nun taslağını çıkarmakla başlıyor işe, sonra siparişini onurlandırmak üzere onu bir yana bırakıyor. Kısa sürede, mantıksal olarak dokuz ayda, sol el sorununu düzene soktuktan sonra diğerine girişiyor, ama bu kez işler yolunda gitmiyor. Oyalanıp duruyor, müthiş azap çekiyor, nasıl bitireceğini bir türlü bulamıyor. Karmakarışık oldu, öyle ya, konçerto piyano için değil piyanoya karşı bestelendiğine göre hayli nazik bir durum. Pekâlâ diyor Zogheb'e, iki el için bu işi bitiremediğime göre, artık uyumamaya karar verdim, bir saniye bile, anlıyor musunuz. Ancak bu eser bittiğinde dinleneceğim, ya bu dünyada ya öbür dünyada.

Nihayet eser bittiğinde Marguerite Long heyecan içinde eseri çözmeye koyuluyor – kolay olmuyor bu; beriki sürekli arkasında durup düzeltmeler yapıyor, olmazsa telefon açıp canına okuyor. Kadın tereddüt ediyor, ikinci bölüm hakkındaki sıkıntısından, yorumcunun bu yavaş ilerleyen ve akıp giden büyük cümlede kalmasının zor olduğundan söz ediyor. Akan neymiş? diye bağırmaya başlıyor Ravel. Nasıl yani, akan bir şey mi varmış? Ben bu müzik cümlesini iki ölçüye iki ölçü olarak yaptım ve canım çıktı. Doğru, ama bütün bunları çabucak yaptı aslında, iki eserin üstesinden gelebilmek için bir yıldan biraz fazla zaman harcadı.

Sol El İçin Konçerto'nun tamamlanmış olduğuna hükmedince Ravel eseri göstermek üzere sipariş sahibini Montfort'a davet ediyor. Paul Wittgenstein eskisi gibi içine kapanık görünüyor, küçük gözlükler ve açık şakaklar, katı ve çetin bir anatomi, ceketinin içi boş sağ kolunun ucu cebine sokulmuş. Neyse ki yemeğe kalmıyor, yoksa Ravel etini nasıl keseceğini düşünürken, diğerinin kısa bir bakışıyla bu yardımdan vazgeçmek zorunda kalacağını şimdiden görür gibi oluyor. Bu siparişin nasıl sonuçlandığını konuşmakla yetiniyoruz. Orkestrada yer alacak çalgıları ve her bölümdeki temel havayı açıkladıktan sonra Ravel iki elle ve çok iyi olmasa da solo bölümü çalıyor. Wittgenstein önce onun kötü piyanist olduğunu söylüyor, esere gelince, hiçbir şeyi saklamamayı öğrenmiş olmanın gururuyla, eseri pek de güzel bulmadığını gizlemiyor. Ravel düş kırıklığını saklamaya çalışıyor, bir Gauloise'ı parmaklarıyla mıncıklıyor, uzun uzun yumuşattıktan sonra dudaklarına götürüyor, olabildiğince uzun sürede sessizce içiyor, sonra Wittgenstein soğuk bir tavırla partisyonu sol cebine koyup veda ediyor.

Ama bu yara sadece sinek ısırığı. Son zamanlarda ününün perçinlendiğini, her yerde onun eserlerinin çalındığını, gazetelerde bir tek ondan söz edildiğini biliyor. Böyle bir şey daha önce görülmedi diyorlar –öyle ki *Paris Soir*'ın köşe yazarı *Valses nobles et sentimentales* bestecisinin konser salonlarındaki açılır kapanır sandalyeleri bile doldurduğu için haklı olarak övünebileceğini haykırıyor. O denli tartışılmaz hale geliyor ki genç bestecilerin sinirleri bozulmaya başlıyor, bayrak açıyorlar, basında onu yerin dibine batırıyorlar ama ona yine vız geliyor sanki. Genç Rosenthal ile Darius Milhaud'nun bir balesini izledikleri bir akşam, avuçları patlayıncaya kadar alkışlıyor, gösteriyi müthiş buluyor, bravo, muhteşem, olağanüstü. Bir dakika, diyor yanındaki, Milhaud'nun sizin hakkınızda neler söylediğini bilmiyor musunuz? Bütün zamanını size çamur atmakla geçiriyor. Haksız değil, diyor Ravel, gençken insan böyle yapmalı. Yine bir başka akşam

Hélène'le birlikte bir başka baleyi izliyor, Georges Auric'in bestelediği bu baleyi de muhteşem buluyor, öyle hoşuna gidiyor ki gidip bestecisini kutlamak istiyor. Nasıl yani, diyor Hélène, hakkınızda yazdıklarından sonra gidip Auric'i tebrik mi edeceksiniz? Neden olmasın, diye karşılık veriyor. Ravel'e mi saldırıyor? Pekâlâ haklı Ravel'e saldırmakta. Ravel'e saldırmasa, Ravel gibi beste yapardı, artık yeter bu kadar Ravel.

Ve kutlamalar sürüp giderken, Ağustos ortasında Saint-Jean-de-Luz'de onuruna bir festival düzenleniyor, festival sırasında üstünde doğduğu rıhtıma onun adı verilecek. Orada piyanosuna, mayosuna ve alışkanlıklarına kavuşuyor, tören iyi geçiyor, Claude Farrère'in –kalın ses, beyaz sakal, bildik ticaret gemisi zabiti suratı– konuşmasını geveleyip durmasına rağmen, ama zaten Ravel hemen sıvışıyor. Hadi gidip birer kiraz likörü içelim diyor Robert Casadesus'nün koluna girerek, kendi tabelamın konulmasında hazır bulunacak kadar gülünç görünmek istemiyorum. Buna karşılık törenin sonunda yer alan Bask *pelote* oyununa çok ilgi gösteriyor, oyun sonunda da takım elbiseli, başı açık, elinde yine bir Gauloise'la, beyazlar giymiş, başlarına da kasket takmış dört haydut suratlı izbandutun arasında fotoğrafçıya poz veriyor. Bu kez fotoğrafta gülümseyen tek kişi o, devler mermer heykel gibi durmuş. Günün sonunda yardım kuruluşları yararına eserlerinden oluşan bir konser verilecekken, o her zamanki gibi geç kalıyor, hâlâ ortalarda yok, uzun süre bekliyoruz, nihayet geliyor ama gelir gelmez de kıyafetinin mendilini unuttuğunu görüyor dehşet içinde ve yine bir sürü sorun çıkarıyor. Casadesus kendi mendilini vermeyi teklif ediyor ama nafile, bunun mümkün olmadığını söylüyor. Elbette mümkün değil, çünkü üstünde aynı baş harfleri yok. Neyse, o kadar önemli değil, nasılsa ertesi gün Marie'nin babası Edmond Gaudin'in Hispano'suyla Marcial Lalanda (kulak ve bölünme), Enrique Torres (tezahürat ve ıslıklar) ve Nicanor Villata'nın (sessizlik ve sessizlik) boğa güreşi yapacakları Saint-Sébastien arenalarına kaçıyoruz.

Paris'e dönüşte, ünü ona faaliyetlerini iki katına çıkarma isteği veriyor. Montfort ile Paris arasındaki gidiş gelişlerden yorulduğu için ağabeyinin Levallois'daki evinde küçük bir oda ayarlatıyor. Dekoru, yarı yolcu gemisi yarı dişçi muayenehanesi tarzında Leyritz çiziyor, nikel mobilyalar, plili kumaşlı koltuklar, yuvarlak halılar, yüksek tabureli seyyar bar, karıştırma kapları, her renkten kocaman bardaklar ve şişeler. Duvarda hiçbir resim yok, Montfort'daki gibi röprodüksiyonlar bile, sadece birkaç Japon gravürü ve Man Ray'den fotoğraflar, zaten Ravel buraya nadiren gelecek.

Bu parıltılı ün belki de biraz başını döndürüyor, çünkü genelde alaycı ve daha ziyade kayıtsız olmasına karşın artık biraz şaşkın görünüyor. Yoğun bir çalışma içinde olduğu son aylarda, daha iki konçertosunu bitirmeden önce, iki el –kendi iki eli– için bestelediğini dünya turnesinde çalmayı planlıyor. Bütün kıtalarda sunmak istiyor onu; dünyanın beş köşesinde, diye ısrarla söylüyor, dinlemek isteyen herkese. Ancak bu sırada bedeni epey zayıfladı, durumu iyi değil. Doktorlar işe el atıyorlar. Sağlık durumundan endişe duyduklarından bu projeye şiddetle karşı çıkıyorlar. Sakin olalım. Tehditler ve teşhisler, uyarılar, reçeteler ve tedaviler. Serumlar ve tam yatak istirahati.

Çok uzun sürmüyor: Mantığın söylediklerine karşın konçertosuyla turneye çıkmakta ayak diretiyor, hem o hem konçerto Marguerite Long'un sıkı takibinde. Nihayet, gerekli virtüözlüğü elde etmek için parmaklarını kırarcasına, kusursuzlaşmak uğruna Liszt'in *Etüdler*'ini ve Chopin'in eserlerini saatlerce çalışarak kendini paralamış olsa bile, konçertoyu o çalacak, düşündüğü gibi kendisi değil. Ama boşuna: Bu kez müziğinin kendi yapabileceklerinin ötesinde, elleri için fazlasıyla karmaşık olduğunu, ellerinin orkestrayı yönetmekle yetineceğini kabul etmek gerekiyor. Bu yüzden Marguerite'le gitmek gerekiyor, bu da klavye açısından pek de kötü değil, ama yaşam açısından o kadar da hoş değil, çünkü zor bir kadın o, otoriter, kibirli, tatil boyunca ensenize yapışmış duran dadı gibi bir

şey, dahası bit gibi çirkin. Ayrıca dünyanın beş köşesinde değil, yirmi kadar şehirden geçecek olsak da Avrupa'yla sınırlı kalıyoruz. Ama her zamanki gibi çok iyi gidiyor işler: Londra'dan Budapeşte'ye, Prag'dan Lahey'e, o şef kürsüsünde, Marguerite de piyano önünde her yerde kıyamet koparıyorlar.

Viyana treninde yine rugan ayakkabılarını unuttuğunu fark edince Chicago'da yaptığının aynısını yapıyor: onlar olmadan sahne almanın imkânı yok. Önemli değil, orada aynısından bulursunuz, diyor Marguerite, bu kadar küçük bir numaranın her coğrafyada bulunamayacağından habersiz. Paris'e durumu bildirdiklerinde bu kez sadık bir opera şarkıcısı değil, sonraki trenin makinisti ayakkabıları bulup getirmeyi başarıyor. Viyana'da Marguerite'le birlikte büyük bir akşam yemeğine davet ediliyor, arkasından onurlarına düzenlenen gecede siparişi veren ve eserin ithaf edildiği Wittgenstein konçertoyu kendi eliyle çalacak. Yemek o tür yemeklerden biri, yani bir angarya, önce korkuyoruz, oraya gidiyoruz, adlarını yarım kulak duyup anında unuttuğumuz bir yığın kişiyle tanışıyoruz, sonra basbayağı sıkılmaya başlıyoruz, öyle bir angarya işte, derken alışıyoruz, alkolün de yardımıyla hareketleniyoruz, hatta biraz eğlenmeye bile başlıyoruz ve daldan dala atlayarak bir iki saatin sonunda her şey muhteşem hale geliyor, işte hiçbir şeye değişilemeyecek bir akşam.

Kısaca hep böyle olmuştur, ama o akşam Wittgenstein, sağına oturmuş Marguerite'e konçertoda onun henüz haberinin olmadığı bazı düzenlemeler yapmak zorunda kaldığını söylüyor. Piyanistin engelli durumunun bazı sadeleştirmeleri gerekli kıldığını varsayarak ona yine de bu değişiklikleri Ravel'e bildirmesini ima ediyor, ama öteki aldırış etmiyor. Masadan kalkıyoruz, konsere taşınıyoruz. Bu kez beste sahibinin yanında oturmuş olan Marguerite konçertoyu partisyondan takip ederken daha parça başlar başlamaz, kolsuz adamın keyfi değişikliklerinin sinir bozucu sonuçlarını Ravel'in gitgide gerilen yüz hatlarında okuyor. Aslında

Wittgenstein eseri kendi durumuna uydurmak için sadeleştirmiş değil, tam aksine engelli olmasına karşın ne derece usta olduğunu gösterme fırsatı yakalamış gibi. Eserin karşısında durup elinden geldiğince ona hizmet etmek yerine, oraya arpejler buraya ölçüler ekleyerek, üstüne vazife olmayan triller, ritmik salınımlar ve başka icra eklentileriyle süslüyor, apojatürler, grupettolar, ikide bir klavyenin tizlerine doğru kayıp ne denli usta, ne denli yaman, ne denli esnek olduğunu, sizi, hiçbirinizi, iplemediğini göstermeye kalkışıyor. Ravel'in yüzü bembeyaz.

Konserin sonunda işlerin kötüye gideceğini hisseden Marguerite anında büyükelçiyle başka konulardan sohbet açarak olayı soğutmaya çalışıyor, ama yapacak bir şey yok: Ravel yavaşça Wittgenstein'a yaklaşıyor, Toscanini'nin üstüne yürüdüğü günden beri bu suratla görmedik hiç onu. Ama bu hiç olmadı, diyor soğuk bir tavırla. Hiç olmadı hiç. Bu kesinlikle böyle olmaz. Bakın, diye savunmaya geçiyor Wittgenstein, ben eski bir piyanistim, ve açık söylemek gerekirse sizin beste herhangi bir etki yaratmıyor. Ben de eski bir orkestrasyon ustasıyım, diye karşılık veriyor Ravel tavrını daha da sertleştirerek, ve emin olun etki yaratıyor. Bu sözler üzerine salona hâkim olan sessizlik daha büyük bir etki yaratıyor. Mermer silmeler huzursuzluk içinde, stukoların eli ayağına dolanmış durumda. Smokinlerin göğüs kısmı soluyor, uzun elbiselerin etekleri donuyor, şef garsonlar ayakkabılarını incelemeye başlıyor. Ravel bir tek söz söylemeden paltosunu giyiyor, sonra şaşkın haldeki Marguerite'i peşi sıra sürükleyerek erkenden ayrılıyor oradan. Viyana, bir Ocak gecesi, hava berbat, ama önemi yok, elçiliğin hizmetine verdiği arabayı yolluyor, sakinleşmek için karda yürüyüşe bel bağlayıp otele yaya dönüyoruz.

Ama ertesi gün dönüş trenini beklerken hâlâ sinirli, sağ eli Gauloise'la meşgul, eldivenli sol eli sağ el eldivenini farkında olmadan buruşturuyor. Tam hareket edecekken, garın peronunda Marguerite, rengi atmış, gitgide daha sinirli bir halde el çantasını karıştırıyor. Aptal şeyler, bulamıyo-

rum, diye kekeliyor parmakları çantanın dibinde birbirine dolanarak. Ravel sesini yumuşatmadan, neyi, neyi bulamıyorsunuz, diye soruyor. Biletleri, diyor Marguerite, nereye gitti bunlar, burada olacaktı, ama yok, nereye koymuş olabilirim. Siz tam bir aptalsınız Marguerite, diye sinirleniyor soğuk bir tavırla Ravel. Salaksınız, diye üstüne basa basa belirtiyor gazetesini dörde katlarken. Hiç de Ravel'in tarzı olmayan bu kabalık karşısında ürkmüş olan Marguerite gözlerini kırpıştırıyor, kabalık devam ediyor: Biletleri kaybetmiş, kaltak, diye homurdanıyor kendi kendine, her defasında bir şey kaybetmese olmaz. İşte burada, diye haykırıyor Marguerite manşonunun içinde sıkı sıkı tuttuğu tren biletlerini göstererek, daha güvenli olur diye koymuştum. Öfkesi hemen sönen ve nispeten sakinleşen Ravel, ona endişeli, kaçamak bakışlar atarak birkaç sıradan söz söyleyen eskortuyla daha fazla ilgilenmeksizin gazetesine gömülüyor yeniden. Ravel'in Viyana'da olduğunu haber almış ve o gitmeden önce üstadın elini sıkmak isteyen, soluk soluğa koşarak gelmiş Arthur Rubinstein'a başını çevirip bakmıyor bile, o yokmuş gibi yaparak trene atlıyor.

Yine de biletlerle Marguerite'in ilgilenmesi daha iyi, çünkü kendisi her şeyi unutuyor: görüşmelerini, rugan ayakkabılarını, valizlerini, saatini, anahtarlarını, pasaportunu, cebindeki mektupları. Bu sorun çıkarabiliyor: her yerde kabul gören, adına bol bol şölen verilen, güçlü kişilerden davet alan Ravel, göz ardı ettiği resmi davetiyeleri ceketinde uyumaya bırakıyor, davet sahipleri boşuna bekleyip duruyor. Romanya kralı çok alınmıyor, ama Polonya başbakanı işi epey büyütüyor. Diplomatik meseleler, Fransa konsolosluğunda panik havası, elçilerin müdahalesi. Ravel her zaman her şeyi unutuyor, her zaman dalgın, özellikle de özel isimler konusunda hafıza boşlukları yaşıyor, bir yerin ya da bir kişinin adını söylemek için sık sık fotoğraflara başvuruyor, Madam Révelot için bile: Ev işleriyle ilgilenen kadın, hani şu berbat karakterli olan. Hatta Marguerite'e kadar: hani şu çok iyi piyano çalamayan, kim olduğunu

anladınız mı, kocası savaşta ölmüş olan. Marguerite bütün bunları bilse ne olur, giderek daha çok şeyi unuttuğunu düşünüyor. Öte yandan Hélène de geçen yıl Ravel'in kendi müziğini bile zaman zaman tanıyamadığını söylemişti.

Ama gözünde en değerli şeyi unutmuyor: Fransa'ya döndükten hemen sonra Paris'e kısa bir gezi yapmaya gelen Wittgenstein'ın ziyaretine açıkça karşı çıkıyor. Ona kısa bir mektup yazıp yorumunun sahte olduğunu bildiriyor ve artık eserini notası notasına, yazıldığı biçimde çalması için uyarıyor. Alınan Wittgenstein yorumcuların köle olmamaları gerektiğini yazdığında bu kez Ravel iki sözcükle cevap veriyor. Yorumcular köledirler.

İşte böyle. Elli yedi yaşında. Beş ölçüden fazlasını içermeyen, iki dakika bile sürmeyen ama en az beş el gerektiren parçaya, piyano için *Frontispice*'e (*Müzikal Önsöz*) son notayı koyalı on üç yıl oluyor. Sonat ve quatuor formlarıyla hesabını kesti. *Bolero*'yla düzenleme yapma gücünü, oyuncağı kırma pahasına, sonuna kadar zorladıktan sonra bir türlü girişemediği konçerto sorununu da halletti. Peki şimdi ne yapmalı. Pekala, şu sıralar iki projesi var. Biri, Pabst'ın çekeceği, Chaliapine'in başrol oynayacağı ve Paul Morand'ın da diyaloglarını yazacağı Don Quichote filminin müzikleri. Şimdilik *Dédale 39* kod adını taşıyan diğeriyle ilgili bildiğimiz sadece Ravel'in bir gün Manuel de Falla'ya söylediği: Do majör bir uçak olacak.

8

Paris, Ekim gecesi, saat bir. Champs-Elysée Tiyatrosu önünde şoför Jean Delfini, cırtlak kırmızı ten ve soluk kasket, Delahaye 109 model taksisine bir müşteri aldı biraz önce. Müşteri adresi söylüyor, Atina Oteli, Atina sokağı 21 numara, taksi hareket ediyor, mesafe uzun değil. Arkada oturmuş müşteri akıp giden sokaklara bakıyor, cam bölmenin ayırdığı şoföre göz atıyor, sonra düşünceye dalarak

etrafı seyretmeyi bırakıyor. Neredeyse geldik, Amsterdam sokağından iniyoruz, soldan Atina sokağına gireceğiz, tam bu sırada kavşaktan hızla gelen başka bir taksi beliriyor, Renault Celtaquatre model, şoförün adı Henri Lacep, sarımsı ten ve köşeli kasket.

Yandan çarpışma çok şiddetli; çarpışmanın etkisiyle içerdeki cam bölme kırılıyor ve müşteri Ravel'i ikiye biçmeye başlayan iki keskin parçaya ayrılıyor. Tam olarak bölemiyor, üç kaburga kemiğini çökertmekle, ki bu da onda göğsünde içe doğru bir kambur oluşmuşçasına ani bir burkulma hissi yaratıyor, ve, cam parçaları yüzünü, özellikle de burnunu, kaş çıkıntısını ve çenesini yırtarken, üç dişini kırmakla yetiniyor. En yakın eczaneyi açtırıyoruz, Beaujon hastanesine götürmeden önce ilk müdahaleyi orada yapıyoruz, hastanede de yeniden dikip oteline gönderiyoruz. Ama ertesi sabah, ağrıları iç travmadan kaynaklanır gibi göründüğünden doktoru gözetim altında tutulması için onu Blomet sokağındaki bir kliniğe gönderiyor.

Sonraki üç ay boyunca Ravel hiçbir şey yapmıyor. Tedavi ettik, pansumanlarını yaptık, sardık, takma dişlerini yeniledik. Onunla çok yakından ilgilendik, o ise sersemlemiş halde. Ağzından pek söz çıkmıyor, şikâyet etmiyor, sadece arada bir düşünme yetisinin kayboluverdiğini, düşüncelerinin her zamanki gibi gelişemediğini vurguluyor. Dalgınlık belirtilerini çok sık gösterirdi, ama bunlar gitgide sıklaşıyor. Uyanır uyanmaz *Le Populaire* gazetesini götürüyoruz, eskiden her sabah bu gazeteyi başından sonuna kadar dikkatlice okurdu, ama artık onu pek ilgilendirmiyor gibi, artık gazeteye şöyle göz ucuyla bir bakıp sayfalarını çevirmekle yetiniyor. Bu son yıllarda çok çalışmış olduğu için hekimler onu sürekli uyardılar: Kronik yorgunluğu göz önüne alındığında durumu düzelemeyebilir. Hele kazadan sonra durumu daha da kötü gibi görünüyor. Ona türlü türlü tetkikler yaptırıyoruz, o ise bu sırada, hangi tür olursa olsun, her tür düşüncesinin kafasının içinde hapis kaldığını sandığını söylüyor. Aslında

böyle bir şey, olanlardan ve şoktan sonra normal, bunun geçici olduğunu varsayabiliriz. Bir kez daha muayene ediyoruz, boşuna muayene ediyoruz. Yakınındakiler farklı tedaviler öneriyor, her biri kendi önerisinin en iyisi olduğunu belirtiyor. Elektrik, iğne, hipnoz, bitkiler, eğitim, telkin, avuç avuç ilaç, ama görünüşte hiçbiri işe yaramıyor.

Bu üç ay geçince inatçı Wittgenstein nihayet Paris'e geliyor, Ravel'in durumu biraz düzelmiş gibi. Hatta kolsuz piyanistle bile barışmışa benziyor –belki de bütün bunlar artık önemsiz görünmeye başlıyor ona– çünkü öteki Pleyel salonunda, altı yıl boyunca kendi tekelinde olan konçertoyu çalarken, o da Paris Senfoni Orkestrasını yönetmeyi kabul ediyor. Bu ise piyanosuna kapanmış, boş ceket kolu yine cebine sokuşturulmuş Wittgenstein'ın, partisyonu keyfine göre süslemesine engel olmuyor. Hiç utanmaksızın özgürce çalıyor, virtüöz dokunuşlarını duyurmaya çalışıyor, fiorütür ve frizelisleri yükseltiyor, hiç de beklentileri olmayan cümleleri süslüyor, sol eli orada yapacak hiç işi olmasa da klavyenin sağ taraflarında sürtüp duruyor. Bütün bunlara kayıtsız görünen Ravel, orkestra yönettiği her seferinde olduğu gibi kendi hareketleri üstüne kapanarak kürsüde duruyor ve ölçü vuruyor. Tamamen oradaymış gibi durmuyor. Zaten partisyonun bir sayfasını çevirdiğinde bageti sağ elinden sol eline geçirmesinden, eserini artık ezbere çalmadığı sonucunu çıkarabiliriz.

Hep yorgun olduğundan yine Saint-Jean-de-Luz'e tatile gidiyor. memleketine döndüğünde işler düzeliyor, okyanus esneyerek çekiliyor, dev gökyüzü pırıl pırıl bir güneşi barındırıyor, Samazeuilh ve Marie Gaudin onu karşılamak üzere oradalar, ama her şey o yaz bozulmaya başlıyor. İşte artık hiç düşünülmeden çabucak yapılıverdiği kabul edilen bazı hareketler yavaşlamaya ya da amaçlarına erişememeye başlıyor. Örneğin yazmak, o kadar biçim ve üslup meraklısı olduğu halde Ravel alışveriş listesi yapmak için bile sözcükleri çiziktirmede zorlanıyor gibi. Bir pazar günü Gaudin'le arenadayken, tam olarak ne aradığını da

söyleyemeden uzun uzun ceplerini karıştırıyor, sonra, Edmond kendi paketinden sigara çıkardığında, hemen atılıp bir tane alıyor: Bunu arıyormuş demek. Bir de plaj var, iyi yüzücü sayılabileceğinden açılmayı hep sevdi ama, ama artık suyun içinde bazı hareketleri yapamadığını gözlemliyor; hareketler farklılaşıyor, umulmadık biçimlere bürünüyor. Ve yine okyanus kıyısında, Marie'ye taş sektirme sanatını öğretmek isterken, hareketin düzeni bozuluyor ve taş arkadaşının yüzüne çarpıyor.

Bu olaydan üç gün sonra hâlâ denize girmekte diretiyor, tehlikeyi göze alıp açıldığı yerden geri dönemediğini görüyoruz. Aramaya çıkıyoruz, sırtüstü yatmış halde, kendini akıntıya bırakmış, yardım beklerken buluyoruz. Oradan çıkarıyoruz, nasılsın diyoruz, sadece artık yüzemediğini söylüyor. Doktorların aklına hiçbir şey gelmeyince tatilini daha serin bir yerde geçirebileceğini, örneğin Atlas Okyanusu yerine Manş Denizi'ne gidebileceğini söylüyorlar: Kuzey plajları, diyorlar, çok daha diri tutar insanı. Onu Touquet'ye davet etmenin çaresini buluyorlar ve gerçekten de bir ayda her şey düzelir gibi görünüyor. Evine dönebilir artık.

Belki her şey biraz daha iyi, ama yazısının biçiminin günden güne daha da kötüleştiğini, zarafetini yitirip titrek ve özensiz göründüğünü, okunaksızlığa doğru yol aldığını görüyor. Şu sıralar gerçeküstücüler bir şeyler yapmaya çabaladıklarından, onlara özgü törensi şaklabanlıklara girişmek için *Minautaure*'un merkezine önemli kişileri davet etme düşüncesine kapılıyorlar: Bu kez amaç ünlülerin el izlerini alıp bir uzmana yorumlatmak. Duchamp'dan Huxley'e, Gide'den Saint Exupéry'ye kadar çok farklı ünlüler orada. Breton, kuşkusuz bir şey anlamadığından müziğe pek yanaşmasa da seçilen tek besteci Ravel'in bu sınava kesinlikle katılmasını istedi. İyileşmiş görünen Ravel olaya katılmaktan çok memnun. Gülümseyerek geliyor, saçları yine düzgün, kömür rengi kruvaze takım, gözleri iyice açılmış, adımları canlı, göründüğünden çok daha fazla ilgisini çeken gerçeküstücülerin önünde olmaktan epey

heyecan duyuyor ve operasyona hevesle katılıyor: uzman Ravel'in elini siyah isle kaplı bir levhanın üstüne, sonra da beyaz kâğıt üstüne bastırıyor ve işlem tamam.

Ama aslında tam bitmiş değil işlem, her deneğin sonrasında kendi izinin altına imza atması gerekiyor, ama işte sıra Ravel'e geldiğinde ve ona dolmakalemi uzattığımızda geriye çekiliyor. Yapamam, diyor sadece, imza atamam. Kardeşim size yarın imzamı gönderir. Sonra ona eşlik eden Valentine Hugo'ya dönerek: Gidelim Valentine, hemen çıkalım. Sessizce çıkıyorlar dışarı, sağanak yağmurun altında, Ravel aceleyle bir taksiye atlayıp uzaklaşıyor. Valentine kaldırımın üstünde kalıyor. Gerçeküstücüler birbirlerine bakıyorlar. Uzman ise, bir hanım uzman, Madam Dr. Lotte Wolff. Yaptığı yorum aklımızda. Tamamen aptalca.

Kısa bir süre sonra, Galimir dörtlüsünün Paris'e gelişinden yararlanan yapımcı Canetti, Polydor şirketine Ravel'in *Quatuor*'unu kaydetme teklifi götürüyor. Ravel'e de kayıt çalışmalarına gözlemci olarak katılırsa memnun olacağını bildiriyor. Peki, diyor Ravel, olur. Kontrol kabinine yerleşiyor, müdahale etmeksizin kaydı izliyor. Duyduklarını, ama epey uzaktan duyduklarını onaylıyor ya da onaylamıyor, bazen iyi diyor, bazen pek değil, bazen de baştan almak gerek. Bir iki ayrıntıyı belirginleştiriyor, keyfi bir ölçüye ayar veriyor ya da bir tempoyu düzeltiyor. Her bölümden sonra balmumu kayıtları dinlediğimizde, isterse yeniden alabileceğimizi söylüyoruz, ama pek o kadar da istemediği için, her şey öğleden sonra bitiyor. Bitirdikten sonra, müzisyenler aletlerini kılıflarına koyarlarken, Ravel Canetti'ye dönüyor: Çok iyiydi, diyor, gerçekten iyiydi, sahi, bestecisinin adı neydi? Bu hikâyeye inanmak zorunda değiliz.

Yeni tetkikler belirgin organik lezyonlar göstermediği için onu İsviçre dağlarına dinlenmeye gönderiyoruz. Bu haliyle dağları zaten biliyor, savaştan sonra adı asla böyle söylenmeyen ve özellikle de güneş banyosunun iyi geldiği söylenen tüberküloz tedavisi için sanatoryumda bir ay geçirdi. Bu kez ona her akşam çam sütlü sıcak banyo öne-

riyoruz. Ondan bir iki cümle bekleyen Delage'lar hiç mektup alamayınca endişelenmeye başladılar. Nihayet haber aldıklarında İsviçre'ye onunla buluşmaya gidiyorlar ve Ravel olan biteni anlatıyor: mektubu yazması sekiz gününü almış, bütün sözcükleri Larousse sözlüğünden bakarak kopyalaması gerekmiş çünkü.

Bu noktaya kadar geldik. İsviçre hiçbir işe yaramadı. Konsere gittiğinde, kendi eserlerinden birini çaldığımızda eserin kendisine ait olup olmadığını soruyor yine ya da hiç de fena değil diye mırıldanıyor, bu daha iyi sayılmaz elbette. Artık adını yazamadığını bildiğinden, konser sonrasında genç dinleyiciler imza için kalemlerini silah gibi doğrultup koşuştuklarında Hélène'in koruması altında aralarından robot gibi geçiyor, onları ne duyuyor ne de görüyor, ama hastalığından çok korunmak için takındığı bu küçümseyici tavırdan acı çekiyor. Kısa süre sonra sadece yalnız kalmaktan hoşlanır hale geliyor, Montfort'daki balkonunda bir koltukta, gözlerini manzarası yüzünden gelip buraya yerleştiği vadiye dikerek saatlerce kalıyor. Hélène geliyor yanına, endişeleniyor, orada ne yaptığını soruyor. Sadece beklediğini söylüyor, ama neyi beklediğini bilmeden. Her geçen günü onu boğan bir sisin içinde yaşıyor, sadece bir tek etkinliği gerçekleştiriyor: Her gün ormanda uzun yürüyüşlere çıkıyor. Hiç kaybolmuyor. Ama nesnelerle birlikte dünyayı kaybediyor: Editörüyle akşam yemeğindeyken çatalını dişleri arasında tutuyor, yanında duran Marguerite'e sıkıntılı bir ifadeyle bakıyor.

Kısaca durum iyiye gitmiyor. Ida Rubinstein endişeye kapılıp müdahale ediyor. Ida uzun boylu, ince ve zengin ama bir o kadar da cömert, Ravel'in hava değişimine ihtiyacı olduğunu ve kendisinin bu işle ilgilenmesi gerektiğini bilecek kadar cömert. Onun için İspanya'ya sonra da Fas'a uzun bir yolculuk ayarlıyor, Leyritz de ona eşlik ediyor. Gidelim. Tanca'da düzelir gibi oluyor. Marakeş'te üç hafta yerel pazarları dolaşıyor, Rambouillet ormanındaki gezintileri gibi hiç kaybolmuyor, sonra otele döndüğünde, umutlanma-

ya başlayan Leyrtz'in gözü önünde üç ölçüyü yazabiliyor. Yine hep iyi karşılıyoruz onu, geçtiği her yerde, tıpkı bir bisiklet denizinin ortasında bir telgrafçının ıslıkla *Bolero*'yu çalarak kendisine yol açtığını işittiğini sandığı gün gibi – elbette buna da inanmak zorunda değiliz–, farkında olmadan onurlandırıyoruz onu. Fez'de vali onu karşılıyor, şehri gezdiriyor ve oradan ilham almasını öğütlüyor. Ah, diyor Ravel, Araplıkla ilgili bir şey yazacak olsam bunlardan daha Arabını yazardım. Leyritz kartpostal yazarak olup biten her şeyi Ida Rubinstein'a bildiriyor, o da her gün telefon ediyor. Leyritz her şeyin yolunda olduğunu söylüyor: Ravel karşılamalardan çok memnun görünüyor, biraz da olsa çalışıyor, hatta kardeşine mektup yazdı. Leyritz kendini inandırmak istiyor, ama Ravel hâlâ yorgunluktan bitkin, her şeye kızıyor, ağzını zor açıyor ve kendini her zamankinden daha çok dünyanın dışında hissediyor, özellikle de toz, ışık ve hareket sarmalındaki böyle bir dünyanın. Gerçi İspanya'dan geçerek döndüğünde bir kez daha durumu iyi görünüyor. Öyle ki Dukas'ın cenaze törenine katılan Ravel Koechlin'e dönüyor: Bir temayı notaya geçirdim, hâlâ müzik yapabiliyorum, diyor. Bu kez de ona inanmak zorunda değiliz.

Zorunda değiliz, çünkü her şey hızlı gelişiyor ve kötüye gidiyor. Artık hareketlerinin çoğunu kontrol etmekte zorlanıyor, dokunma hissini yitirdi, hemen hemen hiç yazamıyor, okuyamıyor ve giderek daha zor konuşuyor, sürekli sözcükleri karıştırıyor ve daha çok sözcüğü unutuyor. Müziğe gelince ezberden şarkı söyleyip çalabiliyor, ona dinletilen müzikleri tanıyabiliyor olsa da partisyon okuyamıyor, piyanoda deşifre de yapamıyor. Hâlâ çektiği uykusuzluk da cabası.

3 no'lu teknik: Sayılacak bir şey bulmak. Örneğin çocukluğundan beri yatmış olduğu bütün yatakları hatırlamak. İş önemli, zaman olabilir, hafızasında her defasında yeni yataklar buluyor, o kadar zaman alıyor ki sonunda sıkıcı oluyor –bu sıkılmanın uykusunu getirebileceği düşünebilir.

İtiraz: Bu can sıkıntısı Ravel'i uyanık da tutabilir, hiç akla gelmeyecek sorular sorabilir kendine, bu ise onu uyanık tutabilir. Sonra pazarlığı iyi yapmadığı da oluyor, karşı koyamadığı bir uyuşukluk ortaya çıkıyor kimi zaman, ama işte, hiç teslim olmuyor ona. Uyuma isteği o kadar güçlü ki uykunun gelişini fazlasıyla sinirli bir halde bekliyor, ha uyudu ha uyuyacak olduğunu hissetse bile: Bu hastalıklı dikkat uykunun gelişini engeller, tam da uyumak üzereyken, ve işte her şeye baştan başlamak gerekiyor. Her şeyi de aynı zamanda yapamayız, değil mi ama, hep aynı şey, uykuyu gözleyerek uykuya dalamayız ki.

9

Zaten hep narin bir bünyesi oldu. Üstüne tam uyan takımları içinde kundaktaki gibi dimdik dursa bile peritonitten tüberküloza, İspanyol gribinden kronik bronşite, yorgun bedeni asla dirençli olmadı. Ruhu da öyle, hiç belli etmese de üzüntü ve sıkıntı içine boğulan ruhu, gelse de kalıcı olmayan bir uyku içine gömülüp gidemedi hiç. Ama artık durum farklı, tuvalet masasında, gözünün önündeki tarağı bulamıyor, tek başına kravatını bağlayamıyor, manşet düğmelerini yardım almadan takamıyor.

Onu eğlendirmeye çalışıyoruz, elimizden geldiğince konsere götürüyoruz, ama o, koltuğunda, sanki orada değilmiş, ölüymüş gibi, silik, hareketsiz, sakin oturuyor. Toscanini Paris'e geldiğinde eserlerinden birini yöneteceği konsere gitmeye ikna ediyoruz. Çekinerek gidiyor, biz orkestrayı ve şefi alkışlarken heyecanlanır gibi oluyor, locasının köşesine tünüyor ve gidip şefi kutlamayı reddediyor. Beğendiğini gösterip geçmişteki *Bolero* tatsızlığını silmek için gidip kutlamayı reddetmesine şaşırıyoruz, üzülüyoruz, o ise Hayır diyor, mektubumun cevabını yazmadı. Sonra, salonun çıkışında, bir çift yaklaşıyor ona. Yüzleri ona bir şeyler hatırlatıyor ama ne. Sevgili üstat, *Daphnis*'i bizim piyanoda çalmış-

tınız birkaç yıl önce, hatırladınız mı, diye soruyorlar. Evet, evet, evet diyor, vurgusuz bir sesle, aklında hiçbir yankı uyanmıyor, hatta onların kim olduklarını bile bilemiyor.

Çok kimseyi tanımasa da her şeyin farkında. Hareketlerinin amacına ulaşamadığını, bıçağı ucundan tuttuğunu, sigaranın yanık kısmını ağzına yaklaştırdığını ve hemen ardından düzelttiğini görüyor –hayır diye mırıldanıyor, böyle değil. Görüyor, biz tırnaklarımızı böyle kesmeyiz, gözlüklerimizi bu yöne takmayız, ve *Le Populaire* gazetesini okumak amacıyla gözlüğünü takabilse dahi gözlerindeki kaslar satırları okumasına izin vermiyor. Bütün bunları açıkça gözlemliyor, düşüşün hem öznesi hem de dikkatli izleyicisi, aklına itaat etmeyen bir bedenin içine canlı canlı gömülmüş, kendi içinde bir yabancının yaşadığını görüyor.

Başıma gelenler çok acıklı aslında, diyor Marguerite'e. Sabır, diye karşılık veriyor o hep, geçecek. Bekleyin biraz. Hem Verdi'ye baksanıza, *Falstaff*'ı bestelemek için seksen yıl bekledi. Ama o yine üzülüp durduğu için hiçbir şey üretemese bile eserlerinin ortada olduğunu söylüyor ona. Eserlerinizi tamamladınız, diyor sürekli, sayıca çok ve muhteşem. Ravel cümlesini tamamlamasına izin vermiyor: Nasıl böyle bir şey söylersiniz? diye sözünü kesiyor umutsuzca. Hiçbir şey yazmadım daha, ardımda bir şey bırakmıyorum, söylemek istediklerimin hiçbirini söylemedim.

Montfort'da, evinde, tek başına, hayalleri bitmiş. Orada hep yalnız oldu, ama müziğe tutundu hep. Şimdi artık yararsız hayatı çekilmez geliyor, artık bir işe yaramayışına, kendi içine kapanıp kalışına isyan ediyor, sonuç yok. Her şeyin bittiğini bildiği için yalnızlığına çeki düzen vermeye girişiyor. Her gün sağlığı hâlâ izin verdiği için ezbere bildiği Rambouillet ormanını arşınlıyor, sonra eve dönüp telefonun yanında saatlerce oturuyor, işleri nedeniyle çoğunlukla uzaklarda olan Édouard'dan telefon bekliyor, yasağa rağmen sürekli sigara içiyor, gidip küllüğü boşaltıyor, dolu bir küllük en az yapılmamış bir yatak kadar acı verici. Yine de

her gün saat beşte Jacques de Zogheb'in ziyaretini kabul ediyor. Zogheb kapıyı çalar çalmaz Ravel seğirtiyor, kapıyı açmaya çalışıyor. Bedeninin hiçbir yanı çalışmadığı için, uyuşuk parmakları zembereği sağa sola çekip duruyor, kilidi de ters yöne çeviriyor, ta ki hizmetçisini çağırmaya razı oluncaya kadar. Kapının ardında Zogheb Ravel'in gitgide daha fazla sinirlenerek okuduğu lanetleri ve Madam Révelot'nun ciyak ciyak bağırışlarını duyuyor, ta ki nihayet kapının kanadı açılana dek.

Zogheb Ravel'in koluna giriyor, kırmızı ve gri renkli salona geçiyorlar. Zogheb kanepede yerini alıyor, Ravel pencerenin yanındaki bir berjere uzanıyor. Her gün aynı konuşma. Nasılsınız? diye soruyor Zogheb. Kötü, diyor Ravel tatlı bir sesle, hep aynı. Diğeri uyku durumunu sorduğunda Ravel kafasıyla hayır işareti yapıyor. Ya iştah? diye devam ediyor Zogheb. İştah, evet, diyor Ravel kısık sesle, eh işte. Peki biraz çalışabildiniz mi? Ravel yine kafa sallıyor hayır anlamında, ardından birden bire gözyaşları bakışlarını boğuyor. Neden benim başıma geldi bu, diyor. Neden? Zogheb karşılık vermiyor. Sonra, bir süre sessizlikten sonra: Ama zamanında fena şeyler yazmadım, değil mi? Zogheb cevap vermiyor. Saat sekize kadar Ravel'le kalıyor ve ertesi gün saat beşte, aynı soruları sormak üzere yine geliyor. Gece oluncaya kadar her gün aynı, sonra da aynı uyku sorunu.

4 no'lu teknik: Potasyum bromür, Laudanum, Veronal, Nembutal, Prominal, Soneryl ve diğer barbituratlar.

İtiraz: Önceleri ona çok hizmet etmiş olan uyku ilaçları artık pek fayda etmiyor, aslında hiç işe yaramıyor. Yine de günün ilk ışıkları belirmeye başladığında Ravel'in içi biraz geçiyor. Ama bu fasıla aslında beter bir uyuklama hali, onu hiç rahatlatmayan, kötü rüyalarla bölük pörçük bir uyku: Ravel'in canavarlarla boğuşması ya da, daha kötüsü, onlardan kurtulması gerekiyor. Ve işte bu boğuşmaların en kötü anında sıçrayarak uyanıyor, sarsak, her gün bir öncekinden daha yorgun, huysuzluğa bile, hatta herhangi bir huy belirtisine bile mecali kalmamış.

Epey zaman harcadık, ama nihayet onun önünde, *Sol El İçin Konçerto*'yu özgün ve işte Jacques Février tarafından Wittgenstein'ın süslemelerinden temizlenmiş haliyle çalıyoruz. Konser sırasında Ravel bir kez daha yanındakine doğru eğiliyor ve dinlediklerinin gerçekten de kendisine ait olup olmadığını soruyor, ama bu kez hafifletici bir sebebi var: Bu haliyle daha önce hiç dinlememişti. Ama üç ay sonra piyano eserlerinin çalındığı bir konsere katıldığında, konser sonunda onu alkışladıklarının farkına varmıyor. Bu tezahüratın yanında oturan İtalyan meslektaşı için olduğunu düşünüyor, çünkü nazikçe ona doğru dönüyor ve korkutucu biçimde boş bakışlar ve mekanik bir tebessümle bakıyor ona. Sonra yemeğe götürüyoruz onu, bir şey demeden takip ediyor, her zamanki gibi iyi giyimli, şu var ki, Madam Révelot, olur da gerekir diye, yakasının arkasına adresini iğnelemeyi ihmal etmemiş.

Elbette bir şeyler yapmak gerekiyor, yakınları sürekli toplanıyor. Ida Rubinstein İsviçre'ye, Almanya'ya ve İngiltere'ye koşuyor boşuna, uzmanlardan fikir almak istiyor, onlarsa şaşkınlıklarını gizlemiyorlar. Paris'te beyin cerrahisinin iki üstadına danıştığımızda biri müdahaleye karşı çıkıyor. Diğeri de herhangi biri olsa hiçbir işlem yapmaya kalkmayacağını söylüyor özetle: Onu o halde bırakmaktan başka çare olamaz, yavaş yavaş kaybolup gidişini izlemek pahasına da olsa. Ama, işte, karşımızda Ravel var. Geldiğimiz noktada, en iyisi bir şeyler yapmaya çalışmak. Bir müdahalenin başarısının ona olanaklarını geri vereceğini, senelerce yeni eserler yazma fırsatı verebileceğini umabiliriz. Yine güvenilir olmayan tetkiklerin sonuçlarına karşın hâlâ bir tümör olduğunu varsayabiliriz ve bu bakımdan ameliyatı kabul edebilir. Clovis Vincent ünlü bir beyin cerrahı ya, ona güvenmezlik edemeyiz, önerisini kabul ediyoruz, iki gün sonraya randevu alıyoruz.

Ameliyattan önce saçlarını tıraş etmek gerektiğinden Édouard ve diğerleri onu yatıştırmaya çalışıyorlar, çünkü düşen saçlarını gördükçe evine götürmeleri için yalvarıyor.

Yalnızca bir röntgen daha çekileceğini, yapılması gereken yeni tetkiklerin olduğunu söyleyip ikna etmeye çalışıyorlar ama Ravel hiç inanmıyor. Hayır diyor, yavaşça, kellemi kesecekler, biliyorum. Sonra beyaz sargılarla başını türban gibi sardıklarında, kabul etmiş görünüyor, Arabistanlı Lawrence'a beklenmedik benzerliğe de ilk o gülüyor.

Kafatası çıplak ellerle testereyle kesiliyor, sağ alın lobu çıkartılıyor, sonra içinde ne olup bitiyor diye sert zar enlemesine açılıyor. Sola doğru hafif çökmüş bir beyinle karşılaşıyoruz, yine pek atrofiye olmayan kıvrımlar ödem yüzünden ayrılmış olsa da belirgin bir yumuşama görüntüsü de yok. Hiçbir tümör bulamayınca karıncıklardan biraz sıvı çekmek için ponksiyon yapıyoruz, sıvı ancak o bölgeye bası uyguladığımızda çıkıyor çünkü. Biraz genleştirmek amacıyla oraya birçok kez az miktarda su enjekte ediyoruz: beyin şişiyor, ama hemen sönüyor, beyin atrofisi geriye dönüşü yok gibi görünüyor, kısaca pek ilerleme kaydetmiş sayılmayız. Vazgeçiyoruz, enjeksiyon deliğini kapatıyoruz, sonra, sert zarı açık bırakarak lobu yerleştiriyor ve kahverengi iple dikiyoruz.

Ameliyattan sonra Ravel'in bir süre bilinci yerine geldiğinde kefeni yırttığını düşünüyoruz. Biraz besleniyor, Édouard'ı yanına çağırıyor sonra hanımla görüşmek istiyor. Hangi hanımla diye soruyoruz, isimleri sayıyoruz, telaffuz edemiyor. Ida Rubinstein mı? Elini yere doğru indirerek hayır işareti yapıyor. Hélène Jourdan-Morhange mı? Hayır işareti yapıyor. Marguerite Long mu? Ama aynı işaret yine hayır demeye geliyor. Eli daha da aşağı iniyor. Sonunda anlıyoruz. Madam Révelot'yu getirtiyoruz. Yeniden uykuya dalıyor, on gün sonra ölüyor, bedenine siyah bir giysi giydiriyoruz, beyaz yelek, devrik kolalı yaka, beyaz papyon, açık renk eldiven, vasiyet bırakmıyor, herhangi bir film kaydı yok, kısacık bir ses kaydı bile.

Bolero'yu herkes bilir. On dört on beş dakika boyunca aynı ritmi yineleyen, en sonunda yükselip zirveye ulaştığında bir anda kesiliveren, ilk temsilinde yaşlı bir teyzenin "deli işi bu" diye feryat ettiği bir orkestra eseri. Bestecisine sormuşlar, başyapıtınız hangisi diye, "Bolero" demiş, ardından hemen eklemiş, "ama içinde müzik yok." Bu müziğin doğum yeri Vésinet'deki bir fabrika. Bestecisi, Ravel, yani Echenoz'un deyişiyle "Ravel adı verilen organizma." Müşkülpesent, pimpirikli, mendebur, ama alabildiğine çocuksu. Bu organizmanın tek isteği tıpkı müziğine esin kaynağı olan fabrikalarda mükemmel uyum içinde dönüp duran çarklar ve dişliler gibi, bedenini dünya içinde bir yerlere tam bir uyum içinde yerleştirebilmek. Kısacık boyuyla hiçbir yere sığamayan Ravel uyku dünyasına da giremez bir türlü. Echenoz Ravel'i anlatırken çok mesafeli duruyor, yaklaşmak istemiyor sanki ona. E, deli deliyi görünce... Ama yazarımızın inanılmaz üslubu bir dahinin belki de başka hiçbir yolla giremeyeceğimiz iç dünyasını açıyor bize. Sadece on dört on beş dakikada. *MEÖ*

9 786055 819491
ISBN 978605581949-1
ROMAN
11 - TL